



HANNULA HELMI & BALSIE NE SONJA
SUKUPUOLI ESIOPETUSKIRJOISSA

Kasvatustieteen kandidaatintyö
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatuksen koulutus
2016



Degree Programme Varhaiskasvatuksen koulutusohjelma		Tekijä/Author Helmi Aino Inkeri Hannula, Sonja Sofi Kaarina Balsiene	
Työn nimi/Title of thesis Sukupuoli esiopetuskirjoissa			
Pääaine/Major subject Kasvatustiede	Työn laji/Type of thesis Kandidaatin tutkielma	Aika/Year 2016	Sivumäärä/No. of pages 41
Tiivistelmä/Abstract <p>Esiopetuskirjoja ei ole tutkittu Suomessa sukupuolen näkökulmasta. Peruskouluasteen oppikirjatutkimusta on tehty aikaisemmin vain peruskoulun eri oppimateriaaleista. Näiden tutkimusten tulokset kertovat, että oppimateriaali viestittää hyvin yksipuolista kuvaa sukupuolista ja toistavat erilaisia sukupuolistereotypioita. Tutkimuksemme ensimmäinen tavoite on omalta osaltamme lisätä tutkimuksen määrää tästä aiheesta. Esiopetuskirja on merkittävä kirja lapselle ensimmäisenä saatuna oppikirjana. On tärkeää, että kirjan edustama maailmankuva huomioi sukupuolen moninaisuuden. Tutkimuksemme toinen tavoite on selvittää, millaisia sukupuolen esityksiä ja sukupuolirooleja kirjat viestittävät. Tasa-arvolain viidennessä momentissa edellytetään, että opetuksessa käytettävä oppimateriaali tukee tasa-arvon edistymistä ja että koulutuksessa ja opetuksessa edistetään tasa-arvoa lasten-ikä ja kehitystaso. Kolmas tavoitteemme on arvioida, toteutuuko tämä tämän hetkisissä esiopetuskirjoissa.</p> <p>Teoriaosuudessa määrittelimme sukupuolen moninaisen käsitteen ja lisäksi maskuliinisuuden sekä feminiinisuuden käsitteet. Käytämme analysointimenetelmien teoreettisena taustana diskurssianalyysia tulkitessamme esiopetuskirjojen kuvia ja tekstejä. Tutkimuskysymyksemme on <i>Miten sukupuoli näyttäytyy esiopetuksen oppikirjoissa?</i> Paneudumme tutkimuskysymykseemme seitsemän apukysymyksen avulla. Näiden kysymysten avulla pyrimme vastaamaan tutkimuskysymykseemme ja huomioimaan sukupuolen esittämisen ja toimimisen tapoja. Poimimme teksteistä ja kuvista sukupuolta merkitseviä sanoja, ilmauksia ja nimityksiä. Nimeämisen ohella kiinnitämme huomion kuvaamiseen, eli adjektiiveihin, adverbeihin - millaisia substantiiveja käytetään väreihin ja vaatetukseen. Tutkimme hahmojen subjektipositioita ja "asentoja" kuvissa, kuinka hahmot ottavat kuvien tilan haltuun. Etsimme erilaisia painottuneita käsityksiä tekstin esittämistä sukupuolista.</p> <p>Tarkastelimme kolmea erilaista esiopetusmateriaalipakettia. Kirjat olivat keskenään varsin erilaisia ja niistä voi havaita että tekijät ovat käsitelleet sukupuolen moninaisuutta eri tavoin. Tutkimuksemme tulokset aiheuttivat meissä huolta: tulokset heijastavat aiemman tutkimuksen kaltaista stereotyyppisyyttä ja konservatiivista sukupuolinäkökulmaa. Osa tuloksista sai meidät kuitenkin uskomaan siihen, että tämä aihe mietityttää ja inspiroi monia kasvatus- ja opetusalan ammattilaisia - sekä esiopetuskirjojen kirjoittajia - valitsemaan ja tekemään toisin. Esiopettajalla itsellään on kuitenkin oikeus valita esiopetuskirja – tai olla valitsematta sitä ollenkaan.</p>			
Asiasanat/Keywords Esiopetus, sukupuoli, esiopetuskirja, opettajuus, sukupuolitietoisuus			

Sisältö

1.JOHDANTO.....	4
2.SUKUPUOLEN ULOTTUVUUDET.....	7
2.1Länsimainen käsitys sukupuolesta.....	7
2.2Sukupuolen monet muodot.....	8
2.3Maskuliinisuus ja feminiinisyys.....	10
3.OPPIKIRJOJEN SUKUPUOLI AIKAISEMMASSA TUTKIMUKSESSA.....	11
4.TUTKIMUKSEN MERKITYS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET.....	15
4.1Tutkimuksen merkitys ja tavoitteet.....	15
4.2Tutkimuskysymykset.....	15
5.TUTKIMUSMENETELMÄT.....	16
6.SUKUPUOLEN KUVAUS KOLMESSA ESIOPETUSKIRJASSA.....	19
6.1HUISKE-esiopetusmateriaali (Lastenkeskus).....	19
6.1.1Yhteenveto.....	21
6.2Kirjakujan Eskarimäki-esiopetusmateriaali (Sanoma-Pro).....	23
6.2.1Yhteenveto.....	27
6.3Hauska matka eskariin-esiopetusmateriaali (Otava).....	28
6.3.1Yhteenveto.....	30
6.4Pohdinta.....	32
7.TUTKIMUKSEN ARVIOINTI: LUOTETTAVUUS JA ITSEARVIOINTI.....	35
7.1Itsearviointi.....	35

1. JOHDANTO

Yhteiskunta ja ympäröivät kulttuurit alkavat sukupuolittaa lapsia usein jo ennen syntymää. Viimeistään sillä hetkellä, kun lapsi syntyy, hänet määritellään joko tytöksi tai pojaksi. Sukupuolittavat käytännöt ovat esillä kaikkialla lapsen maailmassa, niin pukeutumisessa, leluissa ja mediassa kuin koulussa ja varhaiskasvatuksessakin. Kasvattajilla saattaa olla hyvin stereotyyppisiä käsityksiä lapsista tyttöinä ja poikina, ja nämä käsitykset voivat ohjata tiedostamatta heidän toimintaansa. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa työntekijöiden tulisi olla erityisen herkkiä sukupuolittaville käytänteille ja toimintakulttuurille, koska juuri pienen lapsen identiteetti ja maailmankuva rakentuvat jo varhaisessa vaiheessa. Aikuiset muokkaavat puheellaan ja sanattomilla viesteillään lapsen käsityksiä itsestä ja muista. (Härkönen, Lappalainen, Nummenmaa, Ylitapio-Mäntylä & Lehtonen 2011, 80.)

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) ohjaavat edistämään sukupuolten tasa-arvoa. Esiopetuksen tavoitteeksi on määritelty lapsen mahdollisuus kehittää kykyjään ja tehdä valintoja ilman sukupuolesta johtuvia ennako-odotuksia ja rajoituksia. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 15.) Esiopetusikäiset ovat siirtymävaiheessa, jossa he ovat kasvamassa pikkulapsista koululaisiksi. Opetushallitus julkaisi vuonna 2015 oppaan nimeltä Tasa-arvotyö on taitolaji - opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Sen mukaan sukupuolittuneisuuden lievittäminen on välttämätöntä jo esiopetuksessa ja peruskoulussa, koska lasten asenteet sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja tasa-arvoon vakiintuvat jo perusopetusiässä. (Opetushallitus ja tekijät, 26.) Omassa tutkimuksessamme pyrimme selvittämään oppikirjojen kuvien ja tekstien analysoinnin kautta, millä tavoin sukupuolta esitetään tämän päivän esiopetuksen oppimateriaaleissa.

Kokemuksemme mukaan lastentarhanopettajan koulutus sisältää hyvin vähän tietoa ja koulutusta sukupuolen moninaisuudesta ja sukupuolen vaikutuksista kasvatukseen - sukupuolikysymykset tulevat esille harvoin ja sivulauseissa koulutuksen aikana. Näin ollen sukupuolitietoisuus jää opiskelijan oman aktiivisuuden ja tiedonhankinnan varaan. Ammattikasvattajien tulisi antaa arvoa pienille hetkille, joissa voi olla lapsen kannalta suuri merkitys. Eleet, ilmeet, äänenpainot ja sanavalinnat arjen hetkissä voivat sisältää sukupuolittavia ja epätasa-arvoisia elementtejä, eikä kasvattaja ole itse edes tietoinen niistä. Aikuinen voi kokea ne merkityksettömiä, mutta ne ovat osana rakentamassa suurempia kulttuurisia rakenteita. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 16.) Tämä näkyy esimerkiksi

siinä, että pojille sallitaan usein aggressiivisempi käytös ja heidän fyysiseen aktiivisuuteensa panostetaan enemmän, samalla kun tyttöjen aktiivisuutta saatetaan mitätöidä. Mikäli poika on arka, eikä halua osallistua fyysisiin leikkeihin, hän saattaa päätyä kasvattajan erityishuomion kohteeksi. Tytöille arkuus ja herkkyyks sallitaan useammin. (Lappalainen 2006, 142.)

Sukupuolikysymykset ovat tällä hetkellä pinnalla varhaiskasvatuksen kentällä. Värtö (2000) esittää päiväkodin paikkana, jossa tytöt ja pojat rakentavat feminiinisyyttään ja maskuliinisuuksiaan. (Värtö 2000, 37.) Sukupuoli, etnisuus ja erilaiset yksilön luokittelut kietoutuvat päiväkotien ja lasten kanssa työskentelevien henkilöiden pedagogisiin päätöksentekoihin. Sukupuolitietoisuutta ei kuitenkaan usein nosteta esille lastentarhanopettajien koulutuksessa, eikä sukupuolitietoisuutta käsittelevää tai sitä tukevaa tutkimusta ole tehty paljon. (Härkönen, Lappalainen, Nummenmaa, Ylitapio-Mäntylä & Lehtonen 2011, 79.) Juuri varhaiskasvatuksen alalla tulisikin painottaa sukupuolisensitiivistä kasvatusta, koska pienten lasten minäkuva, ihmiskäsitys ja käsitykset kielestä, elämästä sekä maailmasta rakentuvat varsin varhain. (Härkönen, Lappalainen, Nummenmaa, Ylitapio-Mäntylä & Lehtonen 2011, 82.)

Kasvattajat uskovat itse, että he ajattelevat ja toimivat tasa-arvoisesti, mutta kuten sanottu, he eivät useinkaan huomaa pieniä sukupuolittuneita ja sukupuolittavia käytänteitä. Esimerkiksi liikunnassa poikien aktiivisuuteen käytetään enemmän pedagogisia resursseja kuin tyttöjen. Tyttöjen liikunnallisia saavutuksia saatetaan sitä vastoin vähätellä. Lappalainen (2006) toteaa, että virallisessa esiopetussuunnitelmassa poikien aktiivisuutta ja ruumiillista toimijuutta tuetaan tyttöjen kustannuksella. Tytöt, jotka eivät luonnostaan osoita kiinnostusta liikunnallisiin aktiviteetteihin, jäävät paitsi keskeisistä resursseista, joilla tila otetaan haltuun. (Lappalainen 2006, 43.) Koska poikia kannustetaan enemmän liikunnalliseen aktiivisuuteen, käy usein niin, että poika, joka ei osoita kiinnostusta liikunnallista toimintaa kohtaan, voi joutua tyttöä helpommin kasvattajan huomion kohteeksi.

Päiväkodin arkeen kuuluvat olennaisesti sadut ja tarinat, jotka ovat työkaluja lapsille itsensä ja maailman hahmottamiseen. Sadut ja tarinat vaikuttavat suoraan myös lapsen maailmankuvaan, arvoihin, itsetunnon ja tietenkin myös oman ja muiden sukupuolen kokemiseen. Kirjojen henkilöhahmot välittävät lapsille tietoa siitä, mikä on mahdollista, toivottavaa ja mitä ei edes esitetä vaihtoehtona. Jos äidit esitetään ainoastaan kotona olevina hoivaajina ja isät yhdistetään auktoriteettiin ja työssäkäyntiin, kirjallisuuden antama malli voi muodostua osaksi lapsen omaa maailmankuvaa. Stereotyyppien ongelma

ei ole vain kapeissa sukupuolirooleissa, vaan myös siinä, kuinka ne sulkevat sukupuolen moninaisuuden kokonaan pois. Satujen ja tarinoiden tarjoamat identiteettivaihtoehdot ovat lähes aina vain joko tyttö tai poika ja nainen tai mies. Nämä näyttäytyvät toisensa ulossulkevinä ominaisuuksien ja piirteiden kimppuina. ([http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/kieli-ja-vuorovaikutus/tarinoita-lapsille-kenen-ehdoilla/lisaa-aiheesta-tarinoita-lapsille-kenen-ehdoilla/.](http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/kieli-ja-vuorovaikutus/tarinoita-lapsille-kenen-ehdoilla/lisaa-aiheesta-tarinoita-lapsille-kenen-ehdoilla/))

Tammikuun ensimmäisenä päivänä vuonna 2015 alkaen astui voimaan lakimuutos, josta esiopetus muuttui velvoittavaksi. Se tarkoittaa, että 1.8.2015 alkaen lapsen tulee osallistua oppivelvollisuutta edeltävänä vuotena joko vuoden kestävään esiopetukseen, tai esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan. (Lakiperusopetuslain muuttamisesta, 26 a §.) Esiopetuksessa käytettävä oppikirja on ottamassa aapisen paikan, ja samalla useiden kustantajien kirjasarjat kattavat esiopetuskirjojen ja aapiskirjan jatkumon. Esiopetuskirjan voi todeta olevan merkittävä osa esikoululaisen arkea ja koko esikouluvuotta. Koulutukseen kuuluvilla työharjoittelujaksoillamme olemme kuitenkin huomanneet, että esiopetusmateriaalit voivat usein olla sekä jäykän sukupuoli- että heteronormatiiviset. Jotta nämä normit voidaan haastaa tai rikkoa, ne tulisi ensin tehdä näkyviksi. Kasvattajien tulisi antaa lapsille mahdollisuus olla ja ilmaista omaa sukupuoltaan - kukin omalla tavallaan.

Donald Broady on kirjoittanut **piilo-opetussuunnitelman** käsitteestä. Käsitteellä tarkoitetaan lapsien sosiaalistamista yhteiskunnan jäseniksi, kun heille opetetaan jotain opiskeltavaa aihetta. (Broady 1989, 97.) Rinteen (2000, 224, 226) mukaan piilo-opetussuunnitelmatutkimuksella pyritään paljastamaan koulun tavoitteiden ja todellisuuden välinen ristiriita. Rinteen mukaan on pystytty osoittamaan, että koulun ja kasvatuksen käytännöissä on useita prosesseja, jotka eivät tue sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumista. Edelleen tytöt ja pojat sosiaalistetaan perinteisiin miesten ja naisten rooleihin, ominaisuuksiin ja työnjakoon. Tyttöihin kohdistuu esimerkiksi poikia voimakkaampaa ruumiillisuuden kontrollia siten, että heiltä odotetaan huomaamattomuutta, vähäisempää tilan ottamista ja itsensä esille tuomista. (Rinne 2000, 235–237.)

Tutkimuksemme tulokset osoittavat, että sukupuolistereotyytiat ovat edelleen vahvasti läsnä nykypäivän esiopetusmateriaaleissa. Tämä näkyi esimerkiksi kirjojen päähenkilöiden sukupuolijakaumassa, hahmojen toimijuuksissa ja subjektipositioissa sekä kuvituksissa. Joitain toisintekemisen elementtejä onneksi löytyi.

2. SUKUPUOLEN ULOTTUVUUDET

Yhtenä tärkeimmistä avainkäsitteistä tutkimuksessamme on sukupuoli. Koska sukupuolen käsite on moninainen ja monimutkainen, pyrimme määrittelemään käsitettä mahdollisimman kattavasti. Sukupuoli ilmenee monin eri tavoin - ja tiedostamalla sen voimme kiinnittää huomiomme tutkimuksessamme hienovaraisimpiin tapoihin esittää sukupuolta esiopetuskirjoissa.

Sanan ”sukupuoli” etymologia muodostuu sanojen ‘suku’ ja ‘puoli’ erilliskehityksestä ja näiden sanojen niin sanotusta oppitekoisesta yhdistämisestä, sanalle ei ole löytynyt suoraa ulkomaista lainausta. Etymologian kautta sana ”suku” viittaa muun muassa sukuun, sikiöön, sukulaiseen, heimoon, lajiin, lapseen, hedelmöittymiseen. ‘Puoli’ sana taas viittaa etymologisesti muun muassa sukupuoleen, puoleen, sukulaisuuteen, puolittamiseen, kahtiajakoon. Suomenkielinen ”suku” sana viittaa suvunjatkamiseen ja sosiaalisen instituution laajentamiseen. ‘Puoli’ sana viittaa toiseen osaan kokonaisuudesta, joka muodostuu kahdesta osasta. Tästä tulee sanat miehenpuoli ja naisenpuoli. Näin ollen, sukupuoli-sana sisältää mielikuvan kahdesta puolikkaasta, miehestä ja naisesta, jotka jatkavat sukua. Sanana sukupuoli viittaa siis vahvasti myös heteroseksuaalisuuteen. Nais- ja miespuolikkaat näyttäytyvät periaatteessa samanarvoisina sukupuoli sanan sisällä, toisaalta nainen ja mies ovat niin sanotusti puolikkaita, jotka ovat suhteessa toisiinsa kahden osan muodostamassa kokonaisuudessa. (Kinnunen 2001, 41.)

2.1 Länsimainen käsitys sukupuolesta

Sukupuolen binäärisuus on muodostunut itsestäänselvyydeksi, eikä sitä siksi tule välttämättä edes kyseenalaistaneeksi. Läheisempi tarkastelu osoittaa kuitenkin, että sukupuoli on rakentunut historiallisesti ja kulttuurisesti ja sitä rakennetaan jatkuvasti erilaisilla yhteiskunnallisilla käytänteillä. Tiede, politiikka ja koululaitos sekä perheinstituutio luovat ideaaleja siitä, millainen naisen ja miehen tai tytön ja pojan tulisi olla. Tämä asettaa ihanteen tietynlaisesta sukupuolisesta yksilöstä vastakkain todellisuuden kanssa, tosiasiaassa tietyn biologisen sukupuolen edustaja ei välttämättä koe itseään ihannetta vastaavan miehekkääksi tai naiselliseksi. (Mäkelä, Puustinen & Ruoho 2006, 7.)

Sukupuoli on määritelty länsimaisessa kulttuurissa pääsääntöisesti biologisen (sex) ja sosiaalisen (gender) kautta (Karkulehto 2006, 48). Ongelmaksi muodostuu syvälle juurtunut väite ja uskomus siitä, että biologinen sukupuoliero on ylivertainen suhteessa

sosiaaliseen sukupuoleen (Kekki 2006, 131). Akateemisissa keskusteluissa kiistellään jatkuvasti siitä, ovatko sukupuolet sisäsyntyisiä vai diskursiivisesti rakennettuja kategorioita. Butlerin performatiivisessa sukupuoliteoriassa ylitetään sosiaaliset, biologiset ja psykologiset rajat korostaen sukupuolen tuotettua ja toistettua performatiivista - sukupuoli on toistoja ja tekemistä. (Karkulehto 2006, 49.) Butler (1990) kirjoittaa performatiivisuuden teoretisoinnissaan sukupuolen tekemisestä toistamalla tiettyjä kulttuurisesti sukupuolittuneita eleitä, asentoja ja puhetapoja. Performatiivisuus Butlerilla viittaa sekä vakiintuneiden sukupuoliesitysten jatkuvan toiston olennaisuuteen, mutta myös siihen, että muutos on mahdollinen toisintekemisten myötä. (Butler 1990, 24–25.) Ajatus sukupuolten “rooleista” on asettunut vankasti arkipuheeseen. Sosiaalisessa mielessä sukupuolet eivät vain “ole” tai ilmaannu tyhjästä noin vain ilman sosiaalisen ja kulttuurisen muokkaamaa, jopa tuottavaa vaikutusta, joka saa aikaan tämänhetkisen tilanteen. “Roolit” ovat siis muistuttamassa tästä. (Rossi 2010, 26–27.)

Käsitteet feminiininen ja maskuliininen tukevat tätä teoriaa. Connellin mukaan voisimme puhua ainoastaan miehistä ja naisista, mutta sana feminiininen ja maskuliininen osoittavat sen, että miehet eroavat toisistaan kuten naisetkin - ihanne on se, että yksilöt liikkuvat feminiinisyyden ja maskuliinisuuden alueilla itselleen luontevalla tavalla. (Connell 1995, 69.)

2.2 Sukupuolen monet muodot

Kun lapsi syntyy, hänen sukupuolensa määritellään biologisesti. **Biologinen sukupuoli** määrittyy geneettisistä, anatomisista ja hormonaalisista tekijöistä riippuen. Biologinen määrittely jakaa sukupuolen kahteen vastakkaiseen määritelmään ja tuottaa stereotyyppisiä oletuksia miehen ja naisen käyttäytymisestä, toiminnasta ja luonteesta. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 20.)

Biologinen sukupuolen määrittely on ollut vallitseva määritelmä 1970-luvulle saakka. Tällöin alettiin keskustella sosiaalisen sukupuolen käsitteestä biologisen määrittelyn lisäksi. Englannin kielessä biologisen sukupuolen määritelmälle käytetään sanaa ”sex” ja sosiaalisessa sukupuolelle sanaa “gender”. Sukupuoli alettiin näkemään - ei vain biologisena erona - vaan laajasti sosiaalisina, kulttuurisina ja psykologisina eroina. Biologinen sukupuolijako on yksi luokittelun peruste silloin, kun ihmisiä lokeroidaan eri kategorioihin. Biologinen määrittely ei saisi johtaa yleistykseen, vaan ihmiset on nähtävä yksilöinä.

On myös huomattava, että biologinen sukupuoli jakoo myös muita jakoperusteita. Kasvattajat tukeutuvat edelleen biologiseen ajattelumalliin kasvatuksessa ja opetuksessa, vaikka biologisen mallin rinnalle on tullut sosiaalisen ja kulttuurisen sukupuolen malli. Biologinen sukupuolen määrittely ei riitä, kun pohditaan kasvatusta ja sen eri käytänteitä. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 21.) Sukupuolen moninaisuus tulee esiin, kun aletaan tarkastella, miten sukupuolta esitetään ja rakennetaan, toistetaan ja vahvistetaan erilaisissa arjen käytännöissä ja ihmisten välisissä kohtaamisissa. Sukupuolta tulee tarkastella kriittisesti. Tavoitteena on ylittää kaksijakoinen biologinen määrittely.

Biologisuus on yksi sukupuolen kehittymiseen vaikuttava tekijä. Se ei kuitenkaan yksistään riitä yksilön, ihmisten välisen kanssakäymisen eikä tyttöjen ja poikien kasvatuksen määrittelyn tärkeimmäksi lähtökohdaksi. Sukupuoli on biologian, kulttuuristen ja sosiaalisten suhteiden ja yksilöllisten piirteiden yhteistuotos, joka rakentuu niiden rajojen puitteissa, jotka yhteiskunta sallii.

Ei riitä, että miellämme biologisuuden määrittelevän miehen ja naisen tai tytön ja pojan tapoja ajatella ja toimia. Sukupuolittuneet toimintatavat omaksutaan pienestä alkaen havainnoimalla muiden toimintaa ja ympäröivää maailmaa. Sukupuoleen kasvattaminen on ympäristöstä tulevaa jatkuvaa, hienovaraista tai suoraa ohjaamista. Vaikka vauva ei kykene määrittelemään itseään tytöksi tai pojaksi, lähiympäristö on määritellyt lapsen sukupuolen ja sen kautta lasta kasvatetaan ja lapsesta etsitään ja keksitään merkkejä, joiden perusteella lapsen sukupuolta vahvistetaan. Lapsi alkaa itse oivaltaa ja havainnoida sukupuolten eroja kolmen vuoden ikään mennessä. (Ylitapio-Mäntylä 2012, 16.) Vuorovaikutustilanteissa lapsi usein määritetään sukupuolen mukaisesti ja asetetaan tiettyihin lokeroihin hyvin varhain.

Sukupuoli muotoutuu sosiaalisesti tekemisen kautta. **Sosiaaliseen sukupuoleen** liittyvät roolit, tietty käyttäytyminen ja identiteetin rakentuminen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sukupuolitettu jako on yksinkertainen tapa löytää ja jaotella sosiaalisen käytöksen yksilöllisiä eroja. Sukupuoleen sosiaalistuessaan yksilö oppii omaa sukupuoltaan koskevia sääntöjä ja tehtäviä. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 30.)

Kulttuurinen sukupuoli muodostuu niiden mielikuvien, odotusten, ennakkoluulojen ja symbolien kautta, jotka liitetään sukupuoleen. Yhteiskunnan asettamien odotusten ja normien tuloksena ovat kulttuurisesti muuttuvat ja muotoutuvat sukupuolen roolit, opitut käyttäytymismallit. Kulttuuriseen sukupuoleen liittyvät vahvasti sukupuolen rooliin liittyvät odotukset, jotka luovat sukupuolistereotyyppioita. Sukupuolistereotyyppiat taas

määrittelevät kulttuurin mukaan tietyt käytöstavat ja luonteenpiirteet, jotka ovat tietyille sukupuolelle sopivia tai sopimattomia. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 30.)

Psyykinen sukupuoli tarkoittaa yksilön subjektiivista kokemusta ja tietoisuutta omasta sukupuolesta. Sen muotoutuminen on koko elämän kestävä prosessi, johon vaikuttavat sekä kulttuurisidonnaiset odotukset ja käsitykset että biologiset prosessit. Kokemus omasta sukupuolesta kehittyy vuorovaikutuksessa ihmisten, vertaisryhmän, vanhempien ja median kanssa. (Syrjäläinen & Kujala 2010, 31.)

2.3 Maskuliinisuus ja feminiinisyys

Maskuliinisuus ja feminiinisyys mielletään toistensa vastakohtiksi. Näiden kahden piirteen ajatellaan toimivan vastakohtina toisilleen vieläpä siten, ettei maskuliinisuuteen sekoitu lainkaan feminiinejä piirteitä. Kyse on kuitenkin jatkumosta, jonka ääripäinä ovat maskuliinisuus ja feminiinisyys. Nämä kaksi yhdistyvät toisiinsa heteroseksuaalisen halun kautta. Feministisessä mies- ja naistutkimuksessa on kumottu näitä - usein luonnollisina pidettyjä - käsityksiä ja tuotu esille niiden poliittisuutta ja normatiivisuutta: feminiinisyys ja maskuliinisuus eivät ole universaaleja luonnonlakeja vaan ihmisten tuottamia merkitysrakenteita sukupuolista, sellaisena rakennettuja ideologioita ja muutettavissa.

Maskuliinisuus tarkoittaa miehekkyyttä, miesmäisyyttä. Maskuliinisuus mielletään feminiinisuuden vastakohtaksi. Jokinen (2012) toteaa, että länsimaisessa kulttuurissa yleensä maskuliinisina pidettyjä piirteitä ovat toiminnallisuus, tunteiden kontrolli, rationaalisuus, hallitsevuus ja fyysinen voima. Kulttuurisesti maskuliiniseksi määritettyjä asioita ovat esimerkiksi autot, tekniikka, sininen väri ja vahvuus. Maskuliinisuus on tyyli, joka on feminiinisuuden tavoin vaihtelevassa määrin osa jokaisen ihmisen persoonaa. Myös maskuliinisuus ja sen merkit ovat vahvasti kulttuuri- ja aikasidonnaisia. (Jokinen 2012, 128.)

Feminiinisyys merkitsee naisellisuutta, naismaisuuksia. Tietynlaiset asiat, esineet, taidot ja ominaisuudet, jotka luokitellaan naisille tyypillisiksi tai ominaisiksi ja joiden sisältö vaihtelee ajasta ja kulttuurista riippuen. Esimerkiksi hoivavietti, nuket, meikkaaminen, hameet ja vaaleanpunainen väri määritetään usein feminiinisuutta kuvaaviksi asioiksi. Kaikissa ihmisissä on feminiinisuutta ja sen asteittaista vaihtelua. Feminiinisyys ei siis suoraan juonnu henkilön anatomiasta, vaan se on tyylin kaltainen muuttuva ominaisuus. (<http://www.tasa-arvoinenvarhaiskasvatus.fi/kasitepankki/>)

3. OPPIKIRJOJEN SUKUPUOLI AIKAISEMMASSA TUTKIMUKSESSA

Esiopetuskirjoja ei ole tutkittu Suomessa sukupuolen näkökulmasta. Oppikirjatutkimusta on tehty aikaisemmin vain peruskoulun eri oppimateriaaleista. (Palmu 2003, Tainio & Teräs 2010). Näiden tutkimusten tulokset kuitenkin kertovat, että oppimateriaali viestittää hyvin yksipuolista kuvaa sukupuolista ja toistavat erilaisia sukupuolistereotypioita (Lappalainen 2006, Ylitapio-Mäntylä 2012).

Kuvakirjat nähdään hyvinä opetus- ja kasvatusvälineinä, mutta ne ylläpitävät usein vahvasti sukupuolen mukaista erottelua arjen eri toiminnoissa. Ellei kuulijalla tai lukijalla ole tutkimustietoa asiasta, sukupuolten stereotyyppinen korostaminen kirjoissa saattaa jäädä huomaamatta. (Härkönen, Lappalainen, Nummenmaa, Ylitapio-Mäntylä & Lehtonen 2011, 80.) Aikuisten tekemät valinnat sanelevat lähes aina sen, mitä lastenkirjallisuus pitää sisällään ja näin ollen sen, mitä lapsille luetaan. Kirjat ovat aikuisten laatimia, julkaisemia, ostamia ja lukemia. Aikuisten maailman arvot ja asenteet hiipivät mukaan satuihin ja tarinoihin. Kaikki kertomukset ovat siis opettavia, vaikkei niitä sellaisiksi mielletäkään. Kulttuuriset käsityksen lapsista ja aikuisista välittyvät sukupolvelta toiselle ja käsitykset liittyvät aina myös sukupuoleen. Vanhempien rooleja lasten kuvakirjoissa käsittelevässä amerikkalaisessa tutkimuksessa havaittiin, että roolit ovat kapeita. Lähes aina äidit esitetään hoivaajina ja osoittavat hellyyttä sanallisesti ja fyysisesti. Isien rooli oli toverillinen elättäjä, mutta kurinpitäjiä on tasaisesti molemmissa vanhemmissa. (DeWitt, Cready & Seward 2013, 96–97.)

Pojat esiintyvät tyttöjä useammin kirjojen päähenkilöinä. Henkilöitä, joiden sukupuoli on epäselvä tai moniselitteinen, esiintyy vain sivuosissa. Epätasa-arvoinen sukupuolijakauma lastenkirjallisuudessa ei ole merkityksetön seikka, se on kytköksissä kaavamaiseen ja kaksijakoiseen käsitykseen sukupuolesta ja sukupuolten oletetuista erilaisista ominaisuuksista. Perinteisimmissä lastensaduissa pojat ovat reippaita ja aktiivisia ja kuljettavat tarinaa eteenpäin, kun taas tyttöjen rooli on passiivinen, eikä tyttö välttämättä esiinny yksilönä, vaan osana isompaa tyttöjen ryhmää. Tytöt kuvataan ulkonäkökeskeisesti ja etenkin prinsessasaduissa tyttöjen elämän päämäärät ja tavoitteet kuvataan hyvin yksipuolisesti avioliittoon pyrkimiseksi ja oman kodin rakentamiseksi. Kuvakirjat viestittävät käsitystä, että naisilla ja tytöillä ei ole samalla tavalla keskeistä paikkaa

yhteiskunnassa kuten miehillä ja pojilla on. Naiset ovat aliedustettuja kirjojen nimissä ja päähenkilöissä. (McCabe 2011, 201–202.)

Oppikirjoissa tyttöjen ja naisten kuvaukset ovat harvinaisempia kuin poikien ja miesten kuvaukset, ja heitä kuvataan harvinaisemmin aktiivisissa rooleissa. Oppikirjoissa, joissa kuvataan ammatteja, ei tekstissä kerrota, että työntekijän sukupuolella olisi merkitystä, mutta kuvituksessa neutraali henkilö saa sukupuolen ja oppilaat ymmärtävät, että automekaanikko on mies ja sairaanhoitajat ovat naisia. (Lahelma & Gordon 1998, 100.)

Elina Lahelman (1992) analyysi käsittelee muun muassa peruskoulun ympäristöopin, kansalaistaidon, yhteiskuntaopin, oppilaanohjauksen ja historian oppikirjoja sekä opetussuunnitelma asiakirjoista peruskoulussa. Hän osoittaa, että oppimateriaaleissa naisille rakentuu hoivavastuu ja miehille enemmän yhteiskunnallista valtaa sekä yhteiskunnallisesti näkyvämpiä toiminta-alueita. Työelämän kuvauksissa toistuu vallitseva sukupuolten segregaatio; työ-käsite sukupuolistuu niin, että se kuvaa pikemminkin miesten kuin naisten töitä; miehiä myös kuvataan hieman useammin ammatin harjoittajina ja työn tekijöinä.

Rae Blumberg (2007) väittää vertailevassa kansainvälisessä peruskoulutason oppikirjatutkimuksessaan, että sukupuolijakauma havaittiin, ja että sukupuolivinouma on todettavissa oppikirjoissa. Se on kuitenkin hyvin naamioitu ja tehty luonnolliseksi itsestäänselvyydeksi. Yleinen tendenssi on, että naiset ovat aliedustettuina ja molemmat sukupuolet esitetään stereotyyppisesti. (Blumberg 2007, 53.)

Kotimaisessa tutkimuksessaan Tarja Palmu on tutkinut aapiskirjojen sukupuoli-ideologioita. Tutkimus on vanha (1992), tuorempaa tutkimusta oli vaikea löytää. Sukupuoli-ideologian käsitteellä, hän tarkoittaa eri hahmojen ja tekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa syntyviä käsityksiä. Se, millaista sukupuoli-ideologiaa aapinen välittää lukijoilleen rakentuu aapisen sisäisessä maailmassa, jossa eri sukupuolta olevat henkilöt toimivat. Aapinen ei ole irrallinen osa lapsen maailmaa, vaan kulttuurisesti tuotettu kirja lapsille. (Palmu 1992, 301.)

Palmun mukaan aapisen ensimmäinen tehtävä on opettaa lasta lukemaan, mutta aapiseen sisältyy muitakin merkityksiä asenteiden ja mallien välittäjänä. Aapinen symbolisoi koulunkäynnin aloittamista, sillä se on ensimmäinen kirja, jonka lapsi saa koulusta. Koulukirjana aapiselta voidaan vaatia oikeaa tietoa, mutta samalla aapinen muistuttaa paljon satukirjaa. (Palmu 1992, 301.)

Palmu havaitsi tutkimuksessaan, että tyttöjä ja naisia kuvataan oppikirjojen teksteissä harvemmin kuin miehiä ja kuvaus noudattelee traditionaalista roolijakoa (Palmu 1992, 303). Perhe-elämän kuvaukset aapisissa olivat hyvin perinteisiä ja isovanhemmat olivat merkittävä osa perhettä. Yhdessä Palmun tutkimukseen kuuluvassa aapisessa, Aapiskirjassa, äiti kuvataan kodinhoitotehtävissä ja hän lähinnä huolehtii muista perheenjäsenistä. Isä kuvataan myös kodin ulkopuolella, kotona ollessaan hän makaa sohvalla lukemassa, kun lapset leikkivät lattialla. Äidillä on kuvissa aina jotain fyysistä tekemistä, hän silittää lapsia, pitelee leipäkoria tai sytyttää kynttilöitä. Isä sen sijaan kuvataan nojaamassa leukaan, kädet taskuissa tai tuolin käsinojilla. Perheen lasten osallistumista oli kuvattu muutamassa kertomuksessa. “Sini leipoo ja Anssi lämmitti uunin” Kuvassa tyttö leipoo esiliina päällä ja poika puhuu puhelimesta pulla kädessä. Ainut naisille mainittu ammatti Aapiskirjassa oli opettaja. Miehiä oli kuvattu paljon laajemmin erilaisissa ammateissa, kuten musiikkikaupan myyjänä, puuseppänä, valtiomiehenä ja kirjailijana. (Palmu 1992, 307.)

Aapiskirjassa kuvataan runsaasti lasten vapaa-aikaa. Usein lapset esiintyvät samassa kuvassa, mutta lasten toiminta on eriytynyt sukupuolen mukaan ja kuvateksti vahvistaa viestiä. “Anssi ja Pasi rakentavat lumilinnaa. Anu ja Taija muotoilevat lumihevosta” Lapset kuvataan yhdessä, mutta sukupuolen mukaan jakautunut toiminta, harrastuksen ja taidot korostuvat. (Palmu 1992, 308.)

Muita realistisia hahmoja Aapiskirjassa ja Aapiskukossa olivat historialliset henkilöt. Kirjoissa esiteltiin Aleksis Kivi, Jean Sibelius Sakari Topelius, Johan Ludvig Runeberg, Elias Lönnrot Mikael Agricola ja Johan Vilhelm Snellman. Jokaisesta henkilöstä oli oma kertomuksensa ja kuva. (Palmu 1992, 308–309.) Ainoatakaan historiallisesti tai kulttuurisesti merkittävää naista ei mainittu.

Kirjojen Aapiskukko ja Aapiskirja otsikoissa viitattiin useammin mieheen kuin naiseen. Mieheen viittaavat otsikot olivat valtaosalta etu- ja sukunimiä kuten “Aleksis Kivi” ja naiseen viittaavat otsikot kuvasivat naispuoliset hahmot sukulaissuhteen mukaan, kuten esimerkiksi “Mummo kehrää lankaa”. Naisiin viittaavista ilmauksista yleisin oli “äiti”. Yleisesti aapisissa oli eniten poikiin viittaavia ilmauksia, sen jälkeen tyttöihin liittyviä ilmauksia. Naisiin viittaavia ilmauksia oli enemmän kuin miehiin viittaavia ja eläimistä ja fantasiahahmoista eniten viitattiin maskuliinisiin hahmoihin. (Palmu 1992, 308.)

Fiktiivisiä hahmoja esiintyi eniten Aapisessa, jossa esiintyi maskuliininen haltija Aapeli, joka pystyi taikomaan mitä tahansa. Femiinisiä fantasiahahmoja, joita kirjoissa esiintyi, olivat keijut, prinsessat, joulumuori, enkeli, kummitus ja satukirjaprinsessat Hahmot oli

sukupuolitettu nimen mukana tulevana lisämääreellä *peikkomuori*, *lumikuningatar*, *jättimies*, *lumiukko*. (Palmu 1992, 309.) Fantasiahahmojen lisäksi kirjoissa esiintyi inhimillistettyjä eläimiä. Niiden sukupuoli oli tehty näkyväksi vaatetuksen ja nimen avulla. Aapiskukossa feminiinisiä eläimiä oli huomattavasti vähemmän, kuin maskuliinisia eläimiä ja useimmin esiintyvä feminiininen eläin oli hiljainen hiiri, jolla ei ollut nimeä. Hiiri ei myöskään ole puhuva hahmo. Hahmo on passiivinen ja esiintyi kuvissa taustalla, mekko päällä. Maskuliiniset eläimet puhuvat enemmän kuin feminiiniset, ja heidän puheenvuoronsa kuljettavat tarinaa eteenpäin. Feminiinisten eläinhahmojen puheenvuorot olivat toteavia “Me olemme naimisissa” ja” Armi on soma morsian”. Palmun tutkimuksessa olleet aapiskirjat eivät ole enää käytössä. Aapiskirjat ovat kehittyneet paljon, mutta edelleen stereotyyppiat elävät oppikirjoissa ja lastenkirjallisuudessa. Stereotyyppioiden käytöstä on vain tullut hienovaraisempaa.

Vuonna 2003 ilmestyneessä väitöskirjassa Tarja Palmu tutki sukupuolen rakentumista koulun kulttuurisissa teksteissä yläasteen äidinkielen oppitunneilla. Siellä hän havaitsi että sukupuoliin liitetään erilaisia oletuksia muun muassa huumorin tai sankaruuden suhteen. Kärjistäen voitaisiin sanoa, että oppikirjojen kuvauksissa nainen ei ole sankari, humoristi, päähenkilö, minä-kertoja eikä edusta suomalaista henkilöä. Toimijuus ja kansalaisuus määrittyvät maskuliinisiksi. Myös naisten ja miesten määrällinen esittäminen oli erilaista. Erityisesti se, kenen tekstejä oppikirjoissa on lainattu, saa maskuliinisen painotuksen. (Palmu, 2003. 134.)

On kuitenkin olemassa toisenlaisiakin tarinoita. Näissä tarinoissa esiintyvät rohkeat ja seikkailulliset tytöt. Herkistä pojista sen sijaan ei ole yhtäläillä lastenkirjallisuutta. On olemassa kirjoja uusperheistä, adoptioperheistä ja avioerosta. Ensimmäinen suomalainen lastenkirja sateenkaariperheistä Tittamari Marttisen kirjoittama “Ikioma perheeni” julkaistiin kuitenkin vasta 2014. Sitä ennen aiheesta oli saatavilla lastenkirjallisuutta vain käännöskirjallisuutena.

4. TUTKIMUKSEN MERKITYS, TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tässä luvussa käymme läpi tutkimuksemme merkityksen ja tavoitteet, sekä perustelut niille. Esittelemme myös tutkimuskysymyksemme, sekä tutkimuskysymystämme tukevat apukysymykset.

4.1 Tutkimuksen merkitys ja tavoitteet

Ensimmäinen tavoitteemme on omalta osaltamme lisätä tutkimuksen määrää tästä aiheesta tämän kandidaatintutkielman muodossa. Suomessa lähes kaikki lapset käyvät esikoulun. Se tarkoittaa siis, että lähes jokainen lapsi osallistuu kunnan tai muun palveluntarjoajan järjestämään esiopetukseen. Tällöin lähes aina esiopetusryhmässä on käytössä opettajan valitsema esiopetuskirja. Esiopetuskirja on merkittävä kirja lapselle ensimmäisenä saatuna oppikirjana, ja siksi on tärkeää, että kirjan edustama maailmankuva huomioi sukupuolen moninaisuuden. Toinen tavoitteemme on selvittää, millaisia sukupuolen esityksiä ja sukupuolirooleja kirjat viestittävät.

Tasa-arvolain viidennessä momentissa edellytetään, että opetuksessa käytettävä oppimateriaali tukee tasa-arvon edistymistä, ja koulutuksessa ja opetuksessa edistetään tasa-arvoa lasten-ikä ja kehitystaso huomioiden (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>). Kolmas tavoitteemme on arvioida, toteutuuko tämä tämän hetkisissä esiopetuskirjoissa.

4.2 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymyksemme on *Miten sukupuoli näyttäytyy esiopetuksen oppikirjoissa?* Paneudumme tutkimuskysymykseemme seuraavien apukysymysten avulla. Millaisia maskuliinisina pidettyjä toimimisen tapoja kirjassa esiintyy? Millaisia feminiinisinä pidettyjä toimimisen tapoja kirjassa esiintyy? Onko kirjassa muunsukupuolisia/sukupuolettomia hahmoja? Miten maskuliinisten hahmojen tunteita ja ajatuksia kuvataan? Millaisia värejä kuvissa on ja miten ne viestittävät sukupuolesta? Miten hahmot asettuvat kuviin? Onko kirjassa mahdollisesti toisintulkinnan mahdollisuuksia, rikkooko kirja normituksia? Näiden kysymysten avulla pyrimme vastaamaan tutkimuskysymykseemme ja huomioimaan sukupuolen esittämisen ja toimimisen tapoja.

5. TUTKIMUSMENETELMÄT

Analysoimme tutkimuksessamme kolmen esiopetuskirjan tekstejä ja kuvia. Valitsimme tutkimukseemme kolmen eli julkaisijan esiopetuskirjat: Huiske- Kirjakujan Eskarimäki ja Hauska matka eskariin-esiopetuskirjat. Halusimme saada tutkimusaineistoksemme toisistaan mahdollisimman erilaisilla tavoilla sukupuolta kuvaavia ja sukupuolen moninaisuutta kuvaavia esiopetusmateriaaleja. Toinen perustelu valinnoillemme oli kyseisten esiopetuskirjojen kustantamot: kirjat ovat Lastenkeskuksen, Sanoma-Pro Oy:n, ja Otavan julkaisemia. Otava on yksi Suomen vanhimmista ja suurimmista kustantamoista, Lastenkeskus taas on suhteellisen pieni kustantamo ja Sanoma-Pro Oy taas edusti laajimmin tällä hetkellä käytössä olevia esiopetusmateriaaleja. Voidaan tulkita, että kirjojen edustama sukupuolinäkökulma edustaa kustantamon yleisiä sukupuolidiskursseja. Käytämme tutkimuksessamme näiden esiopetusmateriaalien lapsen kirjaa ja opettajan opasta. Syynä tähän on, että tarinat ovat opettajan oppaassa, kun taas suurin osa kuvista löytyy lapsen kirjasta.

Käytämme analysointimenetelmien teoreettisena taustana diskurssianalyysia tulkitessamme esiopetuskirjojen kuvia ja tekstejä. Diskurssianalyysi perustuu kielenkäytön todellisuutta rakentavaan ja sitä muovaavaan olemukseen. Silloin kun käytetään kieltä, samalla määritellään kielenkäytön kohteita ja niiden erilaisia merkityksiä. Diskurssianalyysin avulla voi tuoda näitä kielenkäytön monimuotoisia tapoja ja niiden rakentamia kuvia todellisuudesta tietoisuuteen. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18–19.) Diskurssianalyysi tarkastelee kaikkea kielenkäyttöä tekemisenä, jolloin yksilö on aina kieltä käyttäessään osallisena tietynlaisen todellisuuden ilmentäjänä ja muovaajana (Suoninen 1999, 18–19). Diskurssi määrittelee yksilön aseman, jonka näkökulmasta tämä yksilö jälleen tuottaa diskursseja. Siitä johtuen yksilön asema ja siihen liittyvät kulttuurilliset normit tulee huomioida tämän diskursseja arvioitaessa. (Metsämuuronen 2011, 309.) Tärkeintä on muistaa, että diskurssianalyysissä päähuomio keskittyy erityisesti kulttuurin luomista merkityksistä sekä niiden konstruoimasta sosiaalisesta todellisuudesta (Jokinen, A & Juhila, K 1999, 54).

Esiopetuskirjat ovat kulttuurin kielellinen tuote jolla rakennetaan niitä merkityksiä ja tuotetaan sosiaalista todellisuutta. Käyttäessämme kieltä merkityksellistämme kohteet joista puhumme ja kirjoitamme. Merkitykset muotoutuvat suhteessa ja erotuksissa toisiinsa. Myös neutraaleilta vaikuttavissa ilmauksissa on latautunut piileviä oletuksia siitä mikä on luonnollista. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 18-19.)

Diskurssianalyysissä pyrimme tekemään näkyväksi näitä oletuksia ja kyseenalaistaa niitä sukupuolinäkökulmasta.

Diskurssit muodostavat kielellisestä aineesta tietyn, kielenkäyttötilannetta laajemman yhteiskunnallisen tilanteen, kulttuurin mukaisesti (Pynnönen 2013, 18). Merkitykset rakentuvat, säilyvät, muuttuvat ihmisten keskinäisissä toiminnassa, eli puheissa ja teksteissä. Tekstin ja kuvien purkaminen - dekonstruktio - paljastaa itseäänselvyyksien monitulkintaisuuden ja haastaa lukijan pohtimaan ristiriitaisuuksia ja piiloviestejä. Poimimme teksteistä sukupuolta merkitseviä sanoja, ilmauksia ja nimityksiä. Nimeämisen ohella kiinnitämme huomion kuvaamiseen, eli adjektiiveihin, adverbeihin millaisia substantiiveja käytetään. Tutkimme hahmojen subjektipositioita ja "asentoja" kuvissa, kuinka hahmot ottavat kuvien tilan haltuun. Etsimme erilaisia painottuneita käsityksiä tekstin esittämistä sukupuolista. Dekonstruktio perusajatuksena on, että teksti kertoo yhtä paljon siitä mistä se vaikenee. Diskurssi siis luo perspektiivin ilmiöön ja toimijoihin sekä kuvaa, miten asiat ovat. Käytämme kriittistä otetta tulkitessamme, löytyykö kirjoista kausaalisia ja deterministisiä yhteyksiä sukupuolen ja toimijuuden välillä. sukupuoli-ideoita.

Visuaalisen kulttuurin tutkija Janne Seppänen käyttää kuvasta termiä representaatio, jota voidaan pitää todellisuuden heijastumana ja todellisuuden rakentajana. Kuvien tulkitsemisessa on tärkeätä tiedostaa, ettei kuva esitä maailmaa ja todellisuutta sellaisenaan. Kuvan katsoja tulkitsee kuvaa omasta maailmastaan käsin, siten kuin hänet on opetettu, hänen sallitaan tai hänen halutaan kuvan näkevän. Erilaiset näkemisen tavat ovat kulttuurisesti ja sosiaalisesti erityisiä ja kriittinen tutkija ottaa sen huomioon. Representaatiot ovat subjektiivisia ja kulttuurisesti jaettuja, joten kuvan tulkintaan ei riitä kuvan katsominen, vaan on analysoitava millaisia kulttuurisia merkityksiä ja yhteyksiä kuva kantaa mukanaan. Merkitykset muodostuvat vastaanottajan tulkinnallisten näkemysten tuloksena ja niihin vaikuttavat tulkitsijan yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi ympäröivä kulttuuri. (Pennanen 2015, 107.)

Kuvien eli representaatioiden tulkitseminen on visuaalista lukutaitoa ja Seppäsen mukaan visuaalisen lukutaidon olettamuksena on, että kuvia voi lukea samoin kuin tekstiä. Visuaalista ja kielellistä lukemista ei tarvitse ajatella toistensa vastakohtina, koska ne ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa, visuaalinen on kielellistä ja kielellinen visuaalista. Visuaalisen lukutaidon käsite perustuu semioottiseen teoriaan, joka tutkii sitä, miten representaatiot esitetään. Semioottinen tulkinnan kohteena ovat representaatioiden piilomerkitykset, eli niihin mahdollisesti kätkeytyvät ideat ja arvot. (Pennanen 2015, 108.)

Marjo Räsänen kirjoittaa, että semiotiikka pyrkii paljastamaan kuvan syvempiä merkityksiä analysoimalla huolellisesti sen yksityiskohtia ja kielioppia. Kuvissa on ilmisältö, *denotaatio*, joka on jokaisen arkitiedon mukaan havaittavissa. Kuvissa on myös *konnotaatio*, joka on kuvan sivu- tai piilomerkityksiä. Tutkimalla erilaisia kuvallisia ilmauksia, kuten symboleita ja metaforia paljastetaan kuvaan sisältyviä merkityksiä. (Räsänen 2008, 167-168.) Kuva-analyysissä kiinnitämme huomion muun muassa kirjojen päähenkilöiden ja sivuhenkilöiden sukupuoleen tai sukupuoleettomuuteen. Käytämme kuvia havainnoidessamme samoja apukysymyksiä, kuin kirjojen tekstejä analysoitaessamme.

6. SUKUPUOLEN KUVAUS KOLMESSA ESIOPETUSKIRJASSA

Tarkastelemme ja havainnoimme tässä luvussa kolme valitsemaamme esiopetusmateriaalia. Ensimmäinen esiopetuskirja on Lastenkeskuksen - kustantamoista pienimmän - julkaisema Huiske-esiopetusmateriaali. Toisena tutkimuskohteenamme on Sanoma-Pron julkaisema Kirjakujan Eskarimäki. Viimeiseksi paneudumme Otavan julkaisemaan Hauska matka eskariin-esiopetusmateriaaliin.

6.1 HUISKE-esiopetusmateriaali (Lastenkeskus)

Huiske-esiopetusmateriaali on Lastenkeskuksen 2014 julkaisema. Kirjan tekijät ovat Katri Kirkkopelto, Pieta Raitala, Kaisa Raittila ja Rauna Sirola. Kirjan tarina kertoo suuresta puusta, johon muuttaa joukko erilaisia eläimiä. Eläimet tutustuvat toisiinsa ja opettelevat vuoden kuluessa elämään yhdessä. Hahmot kasvavat esikouluvuoden aikana persoonina. Kirjassa on yhdeksän päähenkilöä: Pyyterö, Kuuli, Apuli, Viisakko, Väistämöinen, Rauhio, Nipotti, Lyyrinen ja Nuutelo. Hahmot ovat yhtä naispuolista hahmoa lukuunottamatta joko miespuolisia tai sukupuolettomia eläimiä. Hahmojen esiintyminen kirjassa on suhteellisen tasapuolista, eikä voi sanoa, että yksi tai useampi hahmoista olivat tarinoiden pääosissa enempää kuin muut.

Pyyterö on villi ja riehakas höpöttäjä, utelias ja impulsiivinen. Hän on käsistään kätevä ja osaa rakentaa erilaisia laitteita. Pyyterö edustaa tyypillistä "villää poikaa", takapenkin höpöttelijää. Hän ei kiusaa muita, vaan on sosiaalinen ja kaveri kaikkien kanssa. Kädentaidot ja kiinnostus rakenteluun sekä toisten asioiden korjaaminen voidaan katsoa Pyyterön tuottamaksi maskuliinisuudeksi. Pyyterön halu olla toisen lohtuna voidaan katsoa perinteisen maskuliinisuuden rikkomiseksi, verraten esimerkiksi Kuuliin.

Kuuli on nimensä mukaisesti porukan "coolein jätkä". Hän on turhamainen ja pitää itseään ylivertaisena ja parempana kuin muut. Kuuli edustaa selkeästi perinteistä hegemonista maskuliinisuutta (Huuki 2010, 23-24). Tämä näkyy Kuulissa pukeutumisen lisäksi vallanhakuisuutena, omien sääntöjen totena lausumisena, toisten poikien vähättelynä (Kirkkopelto ym. 2014a, 36) ja viileän, itsevarman imagon ylläpitämisenä. Kirjan lopussa Kuuli kuitenkin oppii ottamaan toiset huomioon ja pyytämään anteeksi toisilta, vaikka se onkin hahmolle hyvin vaikeaa (Kirkkopelto ym. 2014a, 132). Näin kirja antaa kuitenkin kuvan, että erilaisten maskuliinisuuksien välillä liikkuminen on sallittua ja kankeistakin "kovis"-rooleista voi vapautua.

Apuli on avulias ja empaattinen poika, joka jää usein huomaamattomaksi, eikä osaa ottaa itseään huomioon. Hän auttaa muita rakentamaan koteja, eikä ehdi rakentamaan omaa kotiaan. (Kirkkopelto ym 2014a 68.) Lunabba kuvailee hiljaisia ja huomaamattomia poikia artikkelissaan Invisible Boy. He ovat usein pidettyjä luokkatovereidensa keskuudessa ja vastakohtia hegemonisen maskuliinisuuden omaaville pojille. Huomaamattomat ja hiljaiset pojat herättävät opettajissa ja luokkatovereissa empatian ja huolenpidon tunteita helpommin kuin luokan “pahikset” ja “pellet”. Pojilta odotetaan äänekkyyttä ja huomionhakuisuutta ja tytöiltä hiljaisuutta ja hillittyä käytöstä. Hiljainen poika on poikkeus joukossa, joka herättää sympatian tunteita ja jopa huolta. (Lunabba 2015, 76.) Apuli edustaa lapsiryhmän hiljaista ja näkymätöntä poikaa. Kirjan loppua kohden Apuli rohkaistuu ja oppii ilmaisemaan itseään. Hän ei enää pelkää tuottavansa pettymystä muille.

Viisakko on joukon älykkö, mittaamisesta ja laskemisesta innostunut asiallinen ja vakava poika. Viisakko on itsevarma oman tiensä kulkija, joka puhuu vähän mutta asiaa. Viisakko edustaa usein poikiin liitettävää matemaattista lahjakkuutta ja toisaalta myös jäykkyyttä ja vähäpuheisuutta.

Väistämöinen on arka, mutta peittää oman pelkonsa tekosyillä. “Uskallan kyllä, mutten viitsi.” Väistämöinen kokee, että hänen täytyy piilotella omaa epävarmuuttaan ja pelkoaan. Tämän voi tulkita siten, että Väistämöinen ei koe voivansa poikana näyttää, että häntä pelottaa jokin asia, vaan hänen täytyy olla vahva tai ainakin näyttää siltä. Siksi Väistämöinen menee omaan huoneeseensa itkemään salaa muilta. Hän tarvitsee omaa rauhaa ja hänellä on vaikeuksia luottaa toisiin. Väistämöinen yrittää peitellä pelkoaan ja ahdistustaan muiden edessä säilyttääkseen kasvonsa.

“Väistämöiseltä pääsi pieni, surkea äännähdyks, mutta se nosti nopeasti käden suulle ja oli haukottelevinaan.” (Kirkkopelto ym. 2014a, 24).

Rauhio-hahmoa kuvaa parhaiten hänen valtava kokonsa muihin hahmoihin verrattuna. Rauhio on rauhallinen sovittelija - auktoriteetti, joka voidaan nähdä isähahmona muille hahmoille. Rauhion huolihousujen taskuihin on turvallista mennä. Rauhio asui puussa jo ennen kuin kukaan muu hahmoista muuttaa sinne. Tarinoiden konfliktitilanteissa Rauhio ratkaisee riidat ja hänen sanansa on lopulta se, jota on kuunnellaan ja totellaan. (Kirkkopelto ym. 2014a,52a.)

“Sääntöjä pitää olla niin paljon, ettei niistä tule pulaa.” (Kirkkopelto ym. 2014a, 52)

Kirjan ainoa naispuolinen hahmo on **Nipotti**-niminen tyttö. Nipottia luonnehditaan tarkaksi ja täsmälliseksi nipottajaksi, joka ei siedä epäjärjestystä. Hänen kerrotaan olevan tärkeilevä

ja kirjoittavansa oman nimensä i:n ykkösellä. Hänellä on tapana rajoittaa muita, määrätä ja kommentaa. Nipotin hyvä puoli on oikeudenmukaisuus. (Kirkkopelto ym. 2014, 6.)

Lyyristä kuvaillaan haikeamieliksi ja ulkopuoliseksi kaunosieluksi, joka puhuu riimitellen. Lyyrinen näyttäytyy arkana mutta kuitenkin omaa ainutlaatuisuuttaan arvostavana henkilönä.

Nuutelo on ystävällinen surusilmä, joka tuntee itsensä välillä yksinäiseksi ja viheltää, kun ei uskalla puhua.

Kirjassa on paljon kirkkaita värejä ja kuvat ovat eloisia. Hahmot liikkuvat erilaisissa luonnon maisemissa. Kirjan kuvat ovat selkeästi niin sanottuja tilannekuvia hahmojen elämästä. Hahmot eivät tiedä olevansa katsottavina, eivätkä hahmot poseeraa katsojalle. Kirja rohkaisee lapsia tutkimaan kuvia ja niiden yksityiskohtia. Sukupuolta konservatiivisen mallin mukaan kuvaavat värit näkyvät muun muassa Nipotin -tyttöhahmon - punaisina vaatteina ja asusteina sekä kukkakuoseina vaatteissa, kun taas poikahahmoilla vaatetuksen värit ovat etupäässä mustaa, sinistä, vihreää ja harmaata. Vaatteet kuvastavat paitsi värein, myös yksittäisten vaatekappaleiden kautta hahmojen sukupuolta: Viisakolla on sininen kravatti, Nuutelolla on tummansininen pyjama. Kuulilla nähdään musta merirosvopaita ja nahkatakki. Sukupuolittava väritys näkyy myös hahmojen kodeissa: Nipotin koti puussa on vaaleanpunainen, Väistämöisen sisustus on tummanvihreä, Pyyterön talo koostuu osin tummansinisestä traktorista ja Kuulin kodin etuovi on tummanvioletti.

Sukupuolettomiksi hahmoiksi tulkittavilla hahmoilla ei ole minkäänlaista vaatetusta, joka voisi merkitä hahmojen sukupuolen. Hahmojen sukupuolesta esiintyy joitain vihjeitä, jotka kuitenkin jättävät tulkinnanvaraa lukijalle. Nuutelon tummansininen pyjama vihjaa hahmon olevan poika, mutta yöasu esiintyy vain tehtäväkirjassa, eikä tarinoiden kuvituksissa. Lyyrinen asuu tummansinisessä talossa, jossa kuitenkin on vaaleanpunainen ovi ja sydämenmuotoinen koriste oven yläpuolella.

6.1.1 Yhteenveto

Huiske-esiopetusmateriaalin tekijät toteavat hahmojen tarjoavan lapsille monenlaisia samaistumisen kohteita, koska niiden luonteet, toimintatavat ja taidot ovat monenlaisia. Tavoitteena on, että hahmot toimisivat lapsen apuna ja tukena tunne- ja sosiaalisten taitojen opettelussa. Kirjan hahmojen tarkoitus on auttaa lapsia tunnistamaan erilaisia puolia itsessään ja toisissa, ja niiden kautta voi eläytyä erilaisiin tapoihin olla toimia ja kokea. (Kirkkopelto ym. 2014a, 6.)

Kirja välittää kuitenkin monelta osin täysin päinvastaisen kuvan tavoista olla tyttö tai poika. Tyttöjen ja poikien määrä on epätasapainossa. Tämä on selkeästi tietoinen valinta kirjoittajilta ja on hämmästyttävää, että kirjan kirjoittajat ovat tehneet tällaisen valinnan. Meitä mietitytti myös kirjan hahmojen nimien sukupuolettomuus. Tämän voisi tulkita niin, että kirjan kirjoittajat ovat pyrkineet näennäisesti sukupuolitietoisuuteen teoksessaan siten, että ovat nimenneet hahmot sukupuolettomasti. Samaan aikaan kuitenkin kirjan diskursseissa ja kuvissa jylläävät jäykät ja ahtaat sukupuoleen liitetyt stereotypiat.

Kirjassa ihmetytti eniten Nipotti-hahmo, kirjan ainoa tyttö. Vaikka Nipotti näyttää kirjan alussa olevassa hahmokuvausosiossa seesteiseltä ja ystävälliseltä (Kirkkopelto ym. 2014a, 9), on hyvin vaikeaa tunnistaa samaa hahmoa tarinoiden muista kuvituksista. Niissä Nipotti esiintyy lähes joka kuvassa vihaisena ja tyytymättömänä, kulmat kurtussa ja kädet puuskassa. Hahmo hakee turvallisuuden tunnetta varmistelemalla asioita ja ahdistuu jos puun muut asukit ovat liian riehakkaita tai jos tapahtumiin tulee yllättäviä käännteitä. (Kirkkopelto ym. 2014a, 76, 100.) Nipotin ääntä kuvataan kimittäväksi (Kirkkopelto ym. 2014a, 26) ja katsetta närkästyneeksi (Kirkkopelto ym. 2014b, 100). Hän käyttää usein fraaseja “enkö minä ole sanonut” tai “mitäs minä sanoin”, eikä luota siihen, että muut osaisivat tai viitsisivät hoitaa asioitaan yhtä hyvin kuin hän itse. Myös silloin, kun Nipotti on jostain hyvillään, hänen suunsa on yhä tiukkana viivana. “Harvinaisessa ystävällisyyden puuskassa” Nipotti kuitenkin auttaa ystävää hädässä. Kirjan tehtäväosiossa lapsen tehtävänä on piirtää jotain joka saa hänet huonolle tuulelle, tehtävässä on kuva puun oksalla surullisena ja vihaisena istuvasta Nipotista, jonka päälle sataa vettä. (Kirkkopelto ym. 2014b, 99.) Näin huonotuulisuus liitetään kuvan kautta Nipottiin, kirjan ainoaan tyttöön. Kirjasarja on yksi uusimmista esiopetusmateriaaleista Suomessa ja siksi olisi ollut virkistävää, jos kirjassa olisi kuvattu sukupuolen moninaisuutta laajemmin. Toisin kuin poikahahmojen maskuliinisuuksia kuvataan laajasti, Nipotti tarjoaa rajattua kuvaa tyttöydestä. Vaikka Nipotti ei tuo stereotyypisesti tyttöyttään esille kirjassa, hahmo rakentaa toisenlaista stereotypiaa vaikeasta ja hankalasta tytöstä, jota ei voi miellyttää. Kirja välittää myös epätasa-arvoista kuvaa, miten poikiin ja tyttöihin kohdistuvat odotukset eroavat toisistaan. Lapsen tehtäväkirjassa on “kasvun puu”, johon on kirjattu erilaisia taitoja, jotka lapsen on tarkoitus omaksua esiopetusvuoden aikana. Lapsi saa värittää taitoa kuvaavan lehden, kun on tämän taidon oppinut. Nipottia kuvataan avuliaaksi kun Pyyterön taitona samalla sivulla on taito muistaa noudattaa sääntöjä. (Kirkkopelto ym. 2014b, 111) Teräs kuvaa artikkelissaan erilaisia tapoja kehua lapsia eri tilanteissa. Hän pohtii, minkälaista viestiä välittää se, että tyttöjä kehuaan, kun he käyttäytyvät erityisen hyvin.

Poikia taas kehutaan ja palkitaan samalla tavalla jo siitä, etteivät he erikseen riko vallitsevia sääntöjä. (Teräs 2012, 108.)

Tutkiessamme kirjaa huomasimme, että kirjan hahmot edustavat laajasti hyvinkin erilaisia maskuliinisuuksia, tosin pintapuolisesti ja karikatyyrisesti. Pojille annetaan silti mahdollisuus samaistua moniin erilaisiin luonteenpiirteisiin ja vahvuuksiin, joita kirjan pojat edustavat yhdessä. Julkisessa keskustelussa on paljon puhetta poikien keskittymis- ja oppimisvaikeuksista. Kirjan poikahahmojen runsaalla määrällä tekijät ovat voineet pyrkiä niin sanottuun poikapedagogiikkaan, jolla saada pojat motivoitumaan oppimiseen esiopetusvuoden aikana. Tämä on hyvä pyrkimys, mutta toteutus epäonnistuu tässä kirjassa: tyttö-hahmojen määrä jää yhteen hahmoon ja hahmon kuvaus on yksipuolinen ja negatiivinen. Tytöille ei anneta samaistumisen kohteita. Koemme, että kirja välittää hahmojaottelulla, poikien monipuolisella ja sävykkäällä kuvauksella sekä tyttöyden kapealla, pääosin negatiivisella kuvauksella stereotyyppistä, jopa misogynistä sanomaa. Varsinkin kun kirja samaan aikaan liputtaa sitä, kuinka kukaan ei ole vain yhdenlainen ja kaikista hahmoista löytyy monia puolia.

6.2 Kirjakujan Eskarimäki-esiopetusmateriaali (Sanoma-Pro)

Kirjakujan Eskarimäki on vuonna 2014 julkaistu esiopetusmateriaali Sanoma-Pro Oy:ltä. Kirjan tekijät ovat Seija Markkanen, Pekka Ranta, Riikka Kurki, Eppu Nuotio ja Anita Polkutie. Kirjassa vanha sirkustirehtööri Waldemar ja hänen vaimonsa Aliina jättävät sirkuksen ja lähtevät etsimään kotia, jossa viettää eläkepäiviään. Uuteen kotiinsa asetuttuaan pariskunnan luo saapuu joukko innokkaita esikoululaisia, jotka haluaisivat, että Waldemar ja Aliina pitäisivät heille kerhoa. Alkohämennyksen jälkeen pariskunta suostuu ehdotukseen ja näin syntyy Eskarimäen kerho. Kirja kertoo Eskarimäen kerhon yhdestä ”lukuvuodesta”, jonka aikana hahmot puuhastelevat Waldemarin ja Aliinan kodissa ja sen pihalla sekä käyvät retkillä.

Kirjan päähenkilöiksi voidaan mieltää Waldemar ja Aliina sekä talonmieskissa Tahvo. Lapsia on kuusi, kolme poikaa: Joonas, Kerppo ja Paavo, sekä kolme tyttöä: Senni, Viivi ja Pauliina. Lisäksi talossa asuu koira Kalevi. Lasten esiintyminen kirjassa on suhteellisen tasapuolista, mutta lapset eivät ole yhtä isossa roolissa kuin aikuiset ja kissa. Tarkemmin tarkasteltuna jotkut lapset kuvataan hyvin paljon pintapuolisemmin kuin toiset, joihinkin lapsiin keskitytään enemmän. Esimerkiksi Joonaksen kuvaus jää hyvin heikoksi verrattuna Kerppoon.

Kirjassa on yksi mies ja kolme poikaa, sekä yksi nainen ja kolme tyttöä. Molemmat eläinhahmot ovat miespuolisia. Kirjan maskuliinisuuksia ja tapoja olla mies ja poika kuvataan suhteellisen monipuolisesti, varsinkin Waldemarin kautta. Vaikka poikahahmot ovat yksiulotteisia, niin jokainen heistä on kuitenkin yksilöllinen oma persoonansa, jotka tuntevat ja esiintuovat ajatuksiaan ja olemuksiaan eri tavoin. Kirjan feminiinisyyksiä ja tapoja olla nainen ja tyttö kuvataan myös monivivahteisesti. Sukupuolettomia hahmoja kirjassa ei ole.

Waldemar on vanha, lyhyt mies, jolla on värikkäät vaatteet ja viikset. Herkkä Waldemar näytetään niin päättäväisen ja tekevänä kuin myös surevana ja herkkänä miehenä. Hän on hyvä kriisitilanteissa ja osaa olla hellä lapsille. Kuitenkin Waldemar voi myös väsyä ja suuttuakin, olla epäreilu. Waldemar ilmentää monipuolista ihmisyyttä hyvine ja huonoine puolineen, yksilön inhimillisyyttä ja näin hän myös välittää kuvan maskuliinisuudesta, joka antaa haastaa miehuuden stereotypioita. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 13, 72, 130-131.)

Paavo on hyvin perinteikäs "villi poika", joka pitää jalkapallosta. Häntä voi verrata Huiske-kirjan Pyyteröön. Hänen on vaikeaa pysytellä paikallaan, hän on riehakas ja aktiivinen. Paavo unohtelee usein kerhon aikuisten ja äitinsä muistuttelusta huolimatta tehdä asioita mitä häneltä pyydetään. Paavo unohtelu hävettää ja harmittaa. Paavo kuvataan myös joissain tilanteissa pelokkaana ja jännittäjänä. Hän myöntää, että häntä pelottaa ja sen että hän on epävarma jostakin. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 137.)

"Nyt ollaan sisällä. Waldemar on pyytänyt jokaista lasta tuomaan juomalasin mukanaan. Kaikki paitsi Paavo ovat muistaneet. Lasit on otettu repuista, joissa ne ovat piileskelleet villasukkien välissä ja nostettu keittiön pöydälle.--- Paavo, sinä saat lainata minun kirpputorilta löytämäni punaista lasia, sanoo Waldemar, ja Paavo hymyilee helpottuneena. "Pitikin unohtaa oma lasi kotiin" Paavo ajattelee. Ja äiti kun muistutti siitä monta kertaa." (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 49.)

Joonas on reipas ja avoin, hymyilevä poika. Hänet kuvataan vitsikkäänä ja sanavalmiina, mutta kuitenkin hyvin aidon oloisena persoonana. Joonas on ensimmäinen lapsi joka ilmestyy Waldemarin ja Aliinan ovelle; hän on rohkea, itsevarma ja esittää asiansa suorasti. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 19.)

Kerppo on poika- ja lapsijoukon - ehkä koko kirjankin musta lammas. Hahmo kuvataan lähes joka tarinassa vetäytyvänä, torjuvana, kiukkuisena ja kyynisenäkin. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 27, 34, 49.) Kerppo ei yleensä halua osallistua mihinkään toimintaan ja häntä inhottaa tehdä työtä, jota hän ei katso mielekkääksi tehdä.

Kirjassa vihjaillaan joitakin kertoja syytä Kerpon pahaan tuuleen ja vaikeaan oloon: pojan vanhemmillä ei ole aikaa lapselleen. Kerppo asuu paljon matkusteleavan isänsä kanssa, hänen äidillään on uusi perhe. Kirjan lopussa Kerpon isä tulee kerhon kevätjuhlaan, vaikka Kerppo ei odota sitä. Kerpolle isän paikalle ilmestyminen on tärkeä ja positiivinen kokemus ja pojan olemuksessa tapahtuu vapautuminen. Kerpon hahmo kuvataan joka tapauksessa yksipuolisesti negatiivisena hahmona ja ilonpilaajana. Hän jurnuttaa joka asiassa - jopa kirjan päättöluvussa - pienistäkin asioista. Onneksi välillä näkee välähdyksen älykkäästä ja luovasta pojasta, joka uppoutuu omiin leikkeihinsä ja miettiin esimerkiksi sitä, miten tulenvärisistä vaahteranlehdistä saisi hienon kauluksen ritarin haarniskaan, jos olisi haarniska. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 34–35.)

Voidaan tulkita, että Kerppo on vaikea siksi, että hän ei osaa ilmaista pahaa oloaan muuten kuin valittamalla. Vaikka Kerppo ei toteuta oletettua poikien pahasta olosta juontuvaa käytöstä - riehumista ja väkivaltaisuutta - voisi ajatella, että hahmon sukupuolella on jotain tekemistä hahmon asenteen kanssa. Kun esimerkiksi Senni kertoo muuttohuolistaan avoimesti aikuiselle ja sen jälkeen koko lapsiryhmälle, Kerppo pysyy vaiti siitä aiheesta, joka häntä surettaa ja ahdistaa. Hän vetäytyy ja istuu piilossa pöydän alla silloin, kun muut kattavat pöytää ja syövät omenoita. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 27.)

Jos eläinhahmoja ei oteta lukuun, niin miespuolisia ja naispuolisia hahmoja on kirjassa yhtä paljon. Kirjassa nais- ja tyttöhahmot esitetään suhteellisen pehmeinä, mutta toiminnallisina ajattelevina ja pystyvinä yksilöinä.

Aliina on 63-vuotias, mutta hahmon ikä ei mitenkään erityisesti välity kirjan kuvista tai teksteistä. Hän on lihaksikas, tatuoitu voimamies ja reilusti isompi kuin miehensä Waldemar. Aliina kantaa miestänsä selässään, kun tämä väsyä talon etsinnässä. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 13.) Kun Aliina suuttuu, hän hakkaa pihalla halkoja purkaakseen kiukkuaan.

Aliina on neuvokas, eikä hätkähdy vähästä. Vaikka tytöille ei anneta samaistumisen kohdetta, tässä kirjassa Aliina on monella tapaa perinteistä feminiinisyyttä haastava hahmo, hän on samalla hellä, lempeä ja ymmärtävä. Hän kuuntelee lapsia ja osaa selittää asioita lapsen tasolla. Hahmo on lihaksiensa ja tatuointiensa ohella hyvinkin naisellinen mekossaan, koruissaan ja korkokenkäsaappaissaan. Aliinasta on mukava välillä esitellä voimiaan lapsille ja miehelleen; hän nostaa keittiöpöydän pänsä päälle ja Waldemar seisoo pöydän päällä. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 20.)

Sennin hahmossa on hämmentävää se, että hahmon mielenkiinto hyvin pitkälle kirjassa keskittyy ruokaan, sen hankintaan ja seuraavaan ruokailuun. Voimme vain arvailla, onko hahmon sukupuoli mitään tekemistä tämän asian kanssa. Kukaan pojista ei ole samalla tavalla jatkuvasti ruokaa etsimässä. Muutoin Senni kuvataan kilttinä ja ystävällisenä, toimekkaana ja avuliaana tyttönä. Kirjan loppua kohden Sennin perhe muuttaa Ranskaan ja Senni tuntee surua ja pelkoa tulevasta muutoksesta. Alkuarastelun jälkeen Sennin on helppo jakaa huolensa Aliinalle ja myöhemmin muille lapsille ja Waldemarille. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 102-103.)

Viivi: Rohkeampi ja menevämpi tyttö, enemmän “poikien jutuissa” mukana. Viivi on rohkea omapäinen ja tutkiva tyttö. Viivi voitasiin hahmona tulkita kirjan “poikatytöksi”, koska hän välittää hieman erilaista tapaa olla tyttö. Hän ei pelkää käärmeitä ja talvenleikeissä hän valitsee jääkiekkomailan lumipallon syöttöpelin. Viivin hahmo on kirjassa pienessä osassa verrattuna muihin lapsiin. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 116-117.) Viivi-hahmon voi tulkita edustavan “tomboyta”, poikatyttöä, jonkalaista Huiske-kirjassa ei ole.

Pauliina: Pauliina vaikutta nuoremmalta kuin muut kirjan lapset, vaikka kaikkien lasten todetaan olevan esikouluikässä. Ensimmäisessä tarinassa Pauliina kuvataan varauksettomana pikkutyttönä, joka juoksee välittömästi uuden aikuisen syliin hellittäväksi. Hän kuitenkin säikkyä helposti uusia ja vieraita asioita ja esimerkiksi pahat hajut ja käärmeet, lehmät, kellari tuntuvat vastenmielisiltä. Pauliina on hyvin perinteinen tyttömäinen tyttö, joka yleensä valitsee stereotypisesti tyttöjen leikeiksi mielletyt leikit. Hahmojen esittelykuvassa Pauliinalla on mukanaan nalle kainalossaan. Pauliina suree ystävänsä Sennin muuttoa Ranskaan ja hän kertoo avoimesti tunteistaan muille. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 42–43, 116–117.) Pauliina-hahmo on verrattavissa Huiske-kirjan hiljaiseen ja kilttiin Apuli-poikaan.

Tahvo on “talonmieskissa”, siis poika. Viivi-tytön koiran sukupuolesta kertoo nimi, Kalevi. Kalevi ei puhu, vaan hän on selkeämmin lemmikki ja eläin kuin Tahvo. Tahvon ajatuksia taas kuvataan hyvinkin yksityiskohtaisesti, mutta se ei puhu muille kirjan hahmoille, vaan viestii lähinnä elein. Vaikka Tahvon sukupuoli on alleviivatusti poika, hän ei ilmennä maskuliinisuutta mitenkään erityisen voimakkaasti. Hänellä on voimakkaita mielipiteitä, mutta hän on myöskin hellä ja lohduttava poikakissa. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014a, 13, 19.)

Sukupuolitietoisuudesta ja toisintekemisestä viestii myös lasten vaatetus ja kuvissa lasten käsissä olevat esineet. Lasten vaatteet ovat monivärisiä. Vaatetuksen värit eivät anna suoraa

viittausta lasten sukupuoliin. Tyttöillä on välillä hame, välillä housut. Lasten hiustyyleistä voi päätellä sukupuolen. (Markkanen, Ranto, Viinikka, Kurki ja Nuotio 2014b, 6-7, 89.) Toisaalta, joitain traditionaalisia sukupuolirooleja viestittäviä tekijöitäkin kuitenkin löytyy. Kirjassa olevissa esittelykuvissa tytöt esitetään enemmän poseeraavina kuin pojat. Kuvissa Pauliinalla on mukanaan nalle, kun taas Joonaksella ja Paavolla on toiminnallisemmat lelut; jalkapallo ja taskulamppu.

6.2.1 Yhteenveto

“Eläintarhan laiturilla on suuri puinen seepra. Ja seepran vieressä seisoo lettipäinen tyttö-eläintarhan johtaja tietää Aliina.

-Sehän on tyttö, sanoo Joonas hämmästyneenä.- Voivatko tytötkin olla johtajia?

- Tytöt voivat olla ihan mitä vaan, vakuuttaa Waldemar.- Ajattele vaikka Aliinaa. Aliina kantoi minut selässään Eskarimäelle saakka. Minä en olisi jaksanut enää senttiäkään, mutta Aliina juoksi vielä monta kilometriä ja löysi talon, ja minä pidin Aliinan ponihännästä kiinni.

Tämä esiopetusmateriaali poikkesi selkeästi kahdesta muusta tutkitusta materiaalista. Kirjassa on stereotyyppisten sukupuolten esityksien vastustamista. On selvää, että nainen ja mies ovat keskenään tasa-arvoisessa asemassa ja että kaikki tekeminen on yhtä arvostettua ja sallittua molemmille sukupuolille. Emme usko, että kirjassa “tehdään toisin” sattumalta, vaan kirjoittajilla on ollut luultavasti selkeänä mielessään tavanomaisten sukupuolten roolien haastaminen. Kirjassa on selkeänä teemana se, että sukupuolesta riippumatta ihmiset ovat pystyviä, moniulotteisia, omanlaisiaan yksilöitä.

Kirjan molemmat puoliset, Waldemar ja Aliina, tekevät koko kirjan halki samoja asioita tasavertaisesti. Ei ole olemassa “miesten” tai “naisten” töitä. Uutta kotiaan remontoidessaan sekä Waldemar että Aliina kummatkin näytetään vasaroimassa, imuroimassa, ompelemassa, silittämässä vaatteita ja sahaamassa. Myöhemmin kirjassa rikotaan perinteistä sukupuolien roolijakoa siten, että Waldemar opettaa lapsia ruoanlaitossa, kun Aliina rakentaa grillin pihalle. Usein on kuitenkin myös niin, että Aliina tekee töitä itsenäisesti ja lasten kanssa. Nämä työt mielletään yleensä “naisten töiksi”. Myös lapset tekevät suurimman osan kerhotoiminnasta yhdessä ja tasevertaisesti siten, että pojat ja tytöt yhdessä kaikkia asioita; yhtälailla tytöt ja pojat leipovat, rakentavat, urheilevat, tutkivat ja siivoavat yhdessä. Vain joissain yksittäisissä kohdissa joku lapsi saattaa ilmentää perinteisesti sukupuolelleen oletetusti ominaista mallia. Esimerkiksi Paavo haluaa tehdä lintulaudasta ritarilinnan ja pojat haluavat pelata polttopalloa, kun tytöt

haluavat askarrella. Huiske-kirjasta poiketen naiset ja tytöt antavat monipuolisen kuvan tyttöydestä ja naiseudesta.

6.3 Hauska matka eskariin-esiopetusmateriaali (Otava)

Hauska matka eskariin on Otavan julkaisema esiopetusmateriaali vuodelta 2015. Kirjan tekijät ovat Marika Jansson, Sanna Metsälä-Kotipelto ja Tuula Kallioniemi. Kirja kertoo kahdesta serkuksesta - Oonasta ja Esasta - ja heidän esikouluvuodestaan. Muita hahmoja kirjassa ovat Oonan ja Esan isät ja äidit, Oonan ja Esan yhteiset isovanhemmat Pekka ja Lahja, Esan 5-luokkalainen isovelji Eemeli, Esan vastasyntynyt pikkusisko jolla ei vielä ole nimeä, esikouluopettajat Aino ja Ville, saman esikouluryhmän lapset: kaksoiset Haani ja Jamila sekä Samuel, lapsiryhmän muut lapset sekä Esan kissa Mäkinen. Kirjan hahmot ovat selkeästi binäärisiä tyttöjä, poikia, miehiä tai naisia. Hahmojen sukupuolijakauma on suhteellisen tasainen, mutta sukupuoleettomia hahmoja ei kirjassa ole - lukuunottamatta ehkä Oonan mielikuvitusystävää Lukutoukkaa, jonka sukupuolta ei ole määritetty.

Esa on kirjan toinen päähenkilö, ja vaikka hän on esillä joka tarinassa - ei hänenkään hahmonsaa yllä kovin syväluotaavaksi. Esa on innoissaan esikouluun lähdöstä ja varma omista taidoistaan ja pärjäämisestään esikoulussa. Häntä jännittää kuitenkin hiukan. Esa on herkästi maailmaa tutkiva poika, joka ei tapa omenasta löytämäänsä toukkaa, vaan juttelee sille ja jättää sen sitten rauhaan. Hän on myös ekstrovertti, vitsejä laukova ja sosiaalinen poika.

“Esa on pakannut reppuunsa hyönteiskirjan, suurennuslasin, luupin, kimpaleen katinkultaa, pari pientä muovipussia mahdollisten löytöjen varalta, kuivuneen jäniksenpapanan, kuokan, pikkuisen lapion, pakasterasian, sisätossut ja vitsikirjan. Esa suunnittelee, että opettaja voi lukea siitä vitsejä lapsille, mikäli lapset vaikuttavat ikävystyneiltä.”

Kirjassa esitetään kummankin päähenkilölapsen ensimmäinen esikouluamu sekä kuvin että tarinalla. Esan huoneen lattialla lojuu käytännöllisiä arkipäivän esineitä. Esa istuu työpöydän ääressä ja pakkaa reppuunsa suurennuslasia.

Esassa asuu myös sankarillinen ja ritarillinen puoli. Hän haluaa pelastaa Oonan ja huolehtia kavereistaan, lohduttaa toisia, ratkoa ristiriitoja ja selittää asioita järjellä. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 32.) Voisi siis todeta, että Esa ilmentää monipuolista tapaa olla poika.

Oona on kirjan toinen päähenkilö. Oona kuvastaa monipuolisesti monenlaista tapaa olla tyttö: hänellä on hyvä mielikuvitus, joka kuvataan positiivisena ja hyvänä, pidettävänä piirteenä hänessä. Oona on tiedostava ja välkky ja saa ihmiset ajattelemaan asioita

syvemmin ja monelta kannalta. Hän on myös huumorintajuinen. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 48.)

“No mitenköhän eskariin pitää pukeutua? Hienosti tietysti... Oona pukeutuu äidin rimpsumekkaan, hapsuhiiviin ja korkokenkiin. Hän maalaa huulensa, mutta pyyhkii huulipunan pois, koska se leviää pitkin kasvoja. Hän istuu ja huokailee. Hän linksuttaa korkokengillä pitkin huoneensa lattiaa ja luettelee numeroita etu- ja takaperin.”

Monessa suhteessa Oona on kuitenkin hyvin stereotyyppisesti säikky ja prinsessaleikkejä rakastava tyttö, joka haluaa tulla pelastetuksi. Konfliktitilanteissa hänen puhettaan kuvataan “kimityksenä”, “kirkumisena” “uikutuksena” ja “tirskumisena”. Oonaa myös pelästyttää ampieiset ja käärmeet. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 96, 162.) Oona on välillä varsin omatahtoinen. Huonona päivänä Oona huutaa ja karjuu. Hän osaa pyytää anteeksi ja kertoa aikuiselle huolistaan. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 66.) Oonaa jännittää esikouluun meneminen niin paljon, ettei hän saa unta. Hän ei ole ennen ollut päiväkodissa ja vertaa itseään päiväkodissa olleeseen Esaan. Oona on epävarma omasta pärjäämisestään. Hän miettii kovasti, miten pukeutua esikouluun.

Aino on asiallinen ja hieman tiukkapipoinen lastentarhanopettaja. Aino muistuttaa ettei liikenteestä sovi vitsailla. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 148.) Ainon tunteita, ajatuksia ja mielipiteitä kuvataan hyvin vähän, mutta ei voi sanoa, että tämä johtuisi siitä, että Aino on nainen, vaan siitä, että yleisesti aikuisten hahmojen tunneskaala tässä kirjassa on kapea.

Ville on lapsiryhmässä työskentelevä miespuolinen lastentarhanopettaja. Hän on auktoriteetti tarvittaessa, mutta osaa olla myös lempeä ja ymmärtäväinen. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 32) Vaikka on edistyksellistä, että ryhmän toinen lastentarhanopettaja on mies, Ville jää hahmona varsin pintapuoliseksi.

Pekka-vaari on turvallinen ja iltasatuja lukeva lapsuuttaan muisteleva mies, joka uskaltaa myöntää, jos on joskus säikähtänyt jotakin. Pekka-vaari rikkoo stereotyyppistä kuvaa miehestä, joka ei myönnä pelkojaan. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 114.)

Lahja-mummo on äidillinen ja lämmin henkilö, joka haluaa ja leipoo lasten kanssa. Hahmo edustaa hyvin perinteisesti isoäitiä.

Eemeli on Esan 5-luokkalainen isovelji. Esa ihailee isoveljeään, joka “on jo melkein aikuinen” ja osaa skeitata, seisoa päällään ja kaahata maastopyörällä kivikkoisia mäkiä kaatumatta kertaakaan. Kirjan viimeisessä tarinassa Eemeli rakentaa majan Oonalle ja Esalle.

Samuel on lapsiryhmän “villi poika”, joka toimii ennen kuin ajattelee. Hän kuitenkin pohtii tekojaan, sääntöjä ja niiden seurauksia. Säännöt unohtuvat kuitenkin pienestäkin ärsykkeestä ja poika on taas vauhdissa eikä kuule muita. Samuelin voisi mieltää lapseksi, jolla on jonkinlainen erityisen tuen tarve. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 32.)

Haani on Esan paras ystävä, maahanmuuttajapoika. **Jamila** on Oonan paras ystävä, maahanmuuttajatyttö. Näiden hahmojen kuvaus jää kirjassa hyvin vähäiseksi ja hahmojen ainut tarkoitus vaikuttaa olevan monikulttuurisuuden ja toiseuden edustaminen.

Pojat ja miehet ovat kirjojen kuvituksessa pukeutuneet harmaan, ruskean ja sinisen sävyihin. Esa on tyypillinen esikoululaispoika lyhyissä hiuksissaan, t-paidassaan ja reisitaskuhousuissaan. Kirjan naiset ovat jopa korostetun feminiinisiä ulkonäöltään. Naisilla on lähes joka kuvassa hameita, mekkoja, korkokenkiä (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015b, 17, 24.) ja pitkät hiukset. Tyttöjen ja naisten vaatteet ovat värimaailmaltaan lähinnä eri punaisen, keltaisen ja vihreän sävyisiä. Vaaleanpunaista vaateustakin on, mutta ei joka kuvassa. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015b, 36.) Lastentarhanopettaja Aino pukeutuu kirjan muihin naisiin verrattuna varsin sukupuolineutraalisti, hänellä on päällään usein farkut ja tavallinen college-paita (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 65).

Kuvien kautta esitellään molempien lasten huoneet. Esan huone on sinisävyinen ja seinällä on iso hyönteisaiheinen juliste, huoneessa on käytännöllisiä esineitä. Oonan huone on lämpimän oranssin ja keltaisen sävyinen. Ikkunasta näkyy vaaleanpunainen talo. Hyllyssä seinällä on isän kuva. Seinällä on myös peili, jonka edessä tyttö poseeraa itselleen ja laittaa huulipunaa vaaleanpunaisessa mekossaan ja korkokengissään. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 16.)

6.3.1 Yhteenveto

“- Minä tahtoisin olla ritari, Esa haaveilee.

Oona vilkaisee Esaa. – Leikitäänkö ritaria ja linnanneitoa? – Okei, Esa myöntyy. – Mutta varotaan, ettei eksytä. Oona ja Esa livahtavat käsi kädessä ulos huoneesta. Ninni-tädin ääni lakkaa kuulumasta. Askelet kaikuvat tiiliseinistä. – Tule pelastamaan minua, kun huudan apua, Oona kehottaa ja livahtaa tyhjään huoneeseen... - Okei! Esa lupaa. Linnanneito Oona on joutunut kauhean mustan pässin vangiksi vanhan linnan torniin. – Apua! Linnanneito Oona kiljuu. – Urhea ritari Esa, tule pelastamaan minut! Urhea ritari Esa ratsastaa pelastamaan linnanneito Oonaa.” (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 48, 162)

Oonan ja Esan leikeissä näkyy välillä sukupuolittuneisuus ja jopa seksistisyys. On selkeää, että Oona tahtoo olla Esan pelastettavissa ja Esa tahtoo pelastaa Oonan. Tämä toistuu niin mielikuvitusleikeissä kuin oikeassa elämässäkin. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 48, 162.) Kirja siis välittää oletusta siitä, että poika on pelastaja ja tyttö on joku, joka pitäisi pelastaa ja joka haluaa tulla pelastetuksi. Tällainen piirre ei ole havaittavissa muissa tutkimissamme esiopetuskirjoissa.

Pojat leikkivät tutkivia leikkejä käytännöllisillä ja teknisillä välineillä kuten kiikarit ja suurennuslasi (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015a, 113, 2015b, 42). Tytöt leikkivät pukeutumisleikkejä sekä nukke- ja keppihevosleikkejä. Uudelle tuttavuudelle kerätään kukkia. Jos lapsilla on jokin esine kuvissa, se on usein sukupuolitettu, esimerkiksi Oonalla on kädessään kukka ja Esalla on lapio. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015b, 37.) Hahmot eivät poseeraa katsojalle, eivätkä hahmot “tiedä että niitä katsellaan”.

Tietyt stereotypiat näkyvät myös siinä, miten tytöt ja pojat kommunikoivat keskenään. Lapset ovat yleisesti ottaen ystäviä ja toimivat ja leikkivät yhdessä sukupuoleen katsomatta. Tätäkään ei kirjassa lähdetä kovin syvästi kuvaamaan. Oonan paras ystävä on Jamila, mutta Oona ilmoittaa kuitenkin pitävänsä kaikista ryhmänsä lapsista, myös pojista. Esan paras ystävä on Haani. Ero kiintymyksen osoitukseen samaa sukupuolta olevan parhaan ystävän kanssa on se, että kun Oona ottaa Jamilaa kädestä ja sanoo suoraan “sinä olet minun paras ystäväni”, Esa pukkaa Haania ystävällisesti kylkeen ja pojat vitsailevat keskenään.

Kirja välittää muitakin perinteisiä oletuksia sukupuolista ja sukupuolirooleista: naiset tekevät kotitöitä, laittavat ruokaa, hoitavat vauvaa ja pesevät pyykkiä. Äidit osallistuvat yhteistyöhön päiväkodin kanssa. Poliisi on mies, samoin bussikuski ja automekaanikko.

Kirjassa ei ole erityisen laajaa kirjoa erilaisista miehistä tai pojista. Yleisesti ottaen kirjan mies- ja poikahahmot ovat Esaa lukuun ottamatta esitetty varsin pintapuolisesti. Miesten ammatteja ovat konduktööri, lastentarhanopettaja, bussikuski, poliisi ja automekaanikko. Mies- ja poikahahmojen tunteita ei erikseen kuvata kovinkaan monipuolisesti ja varsinkin pelkoa tai surua näytetään vähän verrattuna tyttöhahmoihin. (Jansson & Metsälä-Kotipelto 2015b, 4, 36, 2015a, 15, 95.)

Lasten isät eivät ole lastensa arjessa mukana. Heille ei anneta nimiä, vaan heidän kutsutaan vain “Oonan isäksi” tai “Esan isäksi”. Oonan isä ja äiti ovat eronneet ja isä asuu muualla, kirjassa ei määritellä missä. Ensimmäisessä luvussa Oona juttelee isänsä valokuvalla ja pohtii heidän seuraavaa “isäviikonloppuaan”. Esan isä on yöt töissä ja nukkuu päivällä.

Kirjan isät ovat siis tavalla tai toisella poissa, eikä heitä, heidän suhdetta lapsiinsa tai heidän tekemisiään kuvata lähes ollenkaan.

Naisten kuvaus jää kirjassa varsin ohueksi, mutta ei kuitenkaan ole verrattavissa Huiskekirjaan tässä asiassa. Ammatiltaan naiset ovat lastentarhanopettaja, matkaopas ja kuvittaja. Esan äiti on pitkän työrupeaman jälkeen äitiyslomalla ja hoitaa vauvaa kotona. Onnan äiti on lastenkirjakuvittaja, joka tekee töitä öisinkin. Hän on usein hajamielinen ja äärimmäisen keskittynyt töihinsä. Äitien nimiä ei mainita kirjassa.

Analyysin perusteella ei voi sanoa, että kirjan tekijät olisivat yrittäneet aktiivisesti ja tiedostaen haastaa sukupuolinormeja teoksessaan. Kirjassa on keskitytty maahanmuuttajuuteen ja monikulttuurisuuteen, joten voi olla, ettei sukupuolen moninaisuuden käsittely ole ollut tekijöiden ajatuksissa päällimmäisenä.

6.4 Pohdinta

”Oppimateriaalilla on merkitystä koululaisten nais- ja mieskuvan muotoutumisessa ja siinä, minkälaisia käsityksiä oppilaille eri ammateista muodostuu. Oppimateriaaleista tulisi välittyä ennakkoluuloton, avarakatseinen käsitys siitä, mikä on naisille ja miehille sopivaa ja mahdollista, eikä oppimateriaalin tulisi vahvistaa stereotyyppisiä sukupuolirooleja tekstien tai kuvaston kautta.”

(Hallituksen tasa-arvo-ohjelma. 2008 –2011, 22.)

Ylläoleva on suora lainaus Hallituksen tasa-arvo-ohjelmasta vuodelta 2008. Vuoden 2016 tasa-arvo-ohjelmassa oppimateriaaleja ei mainita enää ollenkaan. Sen sijaan tyydytään toteamaan, että hallituksen tavoitteena on vahvistaa varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasa-arvotietoisuutta, sekä tukea tasa-arvosuunnittelua peruskouluissa. Esiopetusta ei mainita. Tutkimuksemme tulosten valossa on huolestuttavaa ja hämmentävää, että vuonna 2008 hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan on kirjattu, että oppimateriaaleissa pitäisi pyrkiä tasa-arvoisuuteen, eivätkä ne saisi vahvistaa stereotypioita sukupuolista, mutta tämä kohta on jätetty pois vuoden 2016 tasa-arvo-ohjelmasta. Miksi näin on menetelty? Onhan selvää, ettei vuonna 2008 asetettu tavoite ole toteutunut. (Hallituksen tasa-arvo-ohjelma. 2016, 6. http://stm.fi/documents/1271139/1979378/Hallituksen+tasa-arvo-ohjelma+2016-2019_taittamaton.pdf/255dbd49-41c4-41fc-a479-4b023c657a8b)

Varhaiskasvatuksen katsotaan olevan avainasemassa tasa-arvon kehittymiselle yhteiskunnassa ja myös oppikirjoilla katsotaan olevan vaikutusta siihen. Tasa-arvolain mukaan oppimateriaalien tulee tukea oppilaitoksien tasa-arvotyötä. Käytettävät materiaalit,

niiden välittämät asenteet ja sukupuolikäsitykset vaikuttavat oppilaiden käsityksiin sukupuolesta ja tasa-arvosta. Vahva sukupuoli- ja heteronormatiivisuus vallitsee koulutusjärjestelmässämme jo varhaiskasvatuksesta lähtien. Vahvat stereotyyppiset sukupuolinormit vaikuttavat kielteisesti lasten ja nuorten mahdollisuuksiin kasvaa ja kehittyä yhdenvertaisiksi kansalaisiksi. Samat mahdollisuuden tulisi olla tarjolla kaikille, ja koulutusjärjestelmämme tulisi pystyä takaamaan tämä. Eritoten huomio on kiinnitettävä varhaiskasvatukseen ja erityisesti nimenomaan esikouluun, joka on nykyään pakollinen kaikille. (<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>)

On olemassa lasten kuvakirjatutkimuksia, joissa on samansuuntaisia tuloksia kuin oppikirjatutkimuksessakin: sukupuolistereotypiat ja vahvat ennakko-oletukset sukupuolesta ovat vahvasti läsnä lasten kuvakirjallisuudessa (Heikkilä-Halttunen 2013, McCabe 2011). Kirjallisuuskatsaus osoitti, että esiopetuskirjat ovat maailmaltaan hyvin lähellä kuvakirjoja, koska ne useimmiten sisältävät kehystarinan fiktiivisillä satuhahmoilla. Sivuilla on paljon suuria kuvia ja tekstiä on vähän. Esiopetuskirja on kuitenkin samalla myös oppikirja. Kirjassa on oppisisältö ja se on suunniteltu opetuskäyttöön. Esiopetuskirja on siis sekä oppi- että kuvakirja - näin ollen oppikirjan ja kuvakirjan välinen ero jää esiopetuskirjassa häilyväksi.

Tutkielmassamme tarkastelimme kolmea erilaista esiopetusmateriaalipakettia. Voimme todeta, että esiopetuskirja voi hyvinkin eri tavoilla viestittää erilaisia sukupuolikäsityksiä. On tulkittavissa, että sukupuolen esittämistä koskevat valinnat on tehty tietoisesti kirjoja kirjoitettaessa. Kirjat olivat keskenään varsin erilaisia ja niistä voi havaita että tekijät olivat painottaneet sukupuolen moninaisuutta eri tavoin: esimerkiksi Kirjakujan Eskarimäki-kirja viestittää kuvaa siitä, että riippumatta sukupuolesta voi tehdä ja tuntea yksilönä monenlaisia asioita. Tutkimuksemme perusteella tulkitsemme, etteivät tekijät ole sattumanvaraisesti tai vahingossa päätyneet kirjassaan näihin valintoihin. Siksi onkin hämmäntävää, että varsinkin Huiske-kirjassa on päädytty edellä kuvattuihin ratkaisuihin. Suomalaisista esiopetuskirjoista ei ole tehty aiempaa tutkimusta sukupuolinäkökulmasta. Tutkimuksemme tulokset ovat kuitenkin linjassa aiemmin tehtyjen oppikirjatutkimusten ja kuvakirjatutkimusten kanssa. (McCabe 2011, Palmu, 2003.) Pojat ja miehet ovat yliedustettuina tyttöihin ja naisiin nähden ja kirjoissa on havaittavissa voimakkaita sukupuolistereotyyppioita: ammattien konservatiivinen sukupuolittuneisuus (Hauska matka eskariin) ja poikien voimakas toiminnallisuuden korostaminen (Huiske ja Hauska matka eskariin). Myöskin naisten hoivavastuu painottuu kirjoissa (Hauska matka eskariin). Tämäkin on toistuva teema aiemmassa tutkimuksessa. (Lahelma 1992.)

Teoriaosuudessa määrittelemme sukupuolten moninaisen käsitteen ja lisäksi sukupuolistereotypian ja maskuliinisuuden sekä feminiinisuuden käsitteet. Hauska matka eskariin- ja Huiske-kirjat sisälsivät sekä räikeitä sukupuolistereotypioita- että konservatiivisia sukupuolirooleja, mutta eniten niitä oli ehdottomasti Huiske-kirjassa. Huiske-kirja esimerkiksi korosti poikien stereotypista käytöstä monilla eri hahmolla ja jätti varsin kapean ja lisäksi negatiivissävyyisen kuvan tyttönä olemisesta Nipotti-hahmolla. Vähiten sukupuoleen kohdistuvia stereotypioita ja jäykän traditionaalisia sukupuolirooleja esiintyi Kirjakujan Eskarimäki- kirjassa, jossa oli selkeä toisintekemisen maku.

Lastentarhanopettajalla on oikeus valita itse esiopetuskirja, jota hän käyttää lapsiryhmässään. Näin ollen esiopettajalla on myös vastuu tutustua esiopetuskirjaan ja erilaisiin vaihtoehtoihin, ennen kuin tekee valintansa. Tutkimuksemme tulosten valossa voimme yhtyä luvussa 3. kuvatus aiemman tutkimuksen tuloksiin: valinnalla on väliä. Mikään laki ei myöskään velvoita esiopettajaa käyttämään oppikirjaa esikouluryhmässä. Opettajalla on vastuu ja vapaus käyttää juuri sellaisia materiaaleja opetuksessaan kuin itse haluaa. Huolimatta siitä, millaisia esiopetuskirjoja julkaistaan, viimeinen valinta kirjasta jää opettajalle. Näin ollen, olisi erittäin tärkeää saada lisää koulutusta asiasta esiopettajille, kustantamoille ja esiopetusmateriaalien valmistajille! Hallitus pyrkii tasa-arvo-ohjelman 2016–2019 mukaan varmistamaan, että opetus- ja kasvatustyötä tekevien ja opinto-ohjaajien koulutus antaa välineitä käytännön tasa-arvotyöhön. Emme koe, että tämä toteutuisi ainakaan Oulun yliopiston lastentarhanopettajien koulutuksessa.

7. TUTKIMUKSEN ARVIOINTI: LUOTETTAVUUS JA ITSEARVIOINTI

Tieteelle on ominaista itsekorjautuvuus, jolloin uusi tieto muuttaa tai korjaa vanhan tiedon. Tieteellisen tiedon tuottamisessa pidetään toistettavuutta olennaisena, eli joku toinen tutkija saavuttaisi samankaltaisia tuloksia vastaavalla tutkimuksella. Tutkijoilta odotetaan usein objektiivisuutta ja puolueettomuutta, mutta täydellinen arvovapaus ei ole todellisuudessa mahdollista. Metsämuurosen (2011) mukaan tutkijan arvovapauden ihanne muistuttaa tutkijoita oman työnsä reflektoinnista ja kriittisyydestä. Metsämuuronen määrittelee diskurssianalyysin arviointia muun muassa seuraavanlaisesti: ”*Osoita, että diskurssi muotoutuu tiettyjen periaatteiden mukaisesti ja että ihmiset ovat tässä toiminnassa tuottaneet kulttuuria, ja että menetelmänvalinta on linjassa ilmiön ajassa muotoutumisen ja muuttumisen kanssa.*” (Metsämuuronen 2011, 20, 365.)

Diskurssianalyysin reliabiliteettiä on vaikea arvioida, koska diskurssianalyysi ei varsinaisesti valehtele. On vain erilaisia tapoja, joilla ihmiset kommunikoivat erilaisia todellisuuksiaan ilmentäen. (Metsämuuronen, 2011). Sen vuoksi tutkimuksen toistettavuus ei ole olennaista. Metsämuurosen tulosten vaihtelun vuoksi laadullisen tutkimuksen reliabiliteettiä voidaan pitää ongelmallisena. (Metsämuuronen 2011. 60, 340.) Kiviniemi (2007) väittää kuitenkin, että prosessin edetessä tapahtuva vaihtelu on luonnollista ja se täytyy tiedostaa (Kiviniemi 2007, 81).

Vaikka pyrimme objektiivisuuteen tulkinnoissamme, meidät on pakotettu myös tutkimusmenetelmämme nimissä tekemään asemallemme alisteisia subjektiivisia valintoja. Tämä näkyy esimerkiksi esiopetuskirjojen valinnassa. Edellä mainitusti Metsämuurosen mielestä tämä on sallittua, mutta edellyttää tutkimusvalintojen perustelua ja tutkijan oman aseman pohtimista. (Metsämuuronen 2011, 326, 340.)

7.1 Itsearviointi

Kandidaatin tutkielmaa aloittaessamme aiheemme oli ensimmäistä kandintyötään tekeville toisen vuoden opiskelijoille tyypillisesti valtavan laaja. Tarkoituksena oli tutkia, *mitkä ympäristöstä tulevat asiat vaikuttavat oman sukupuolen kokemiseen ja sukupuoli-identiteetin muovautumiseen lapsuusiässä.* Nyt tämä ”aihe” tuntuu absurdilta ja hassultakin. Valtavan aiheemme parissa luoviessamme tutkimusaiheemme tarkentui pikkuhiljaa. Aluksi se keskittyi lastenkirjallisuuteen, mutta terävöityi vähitellen

esiopetuskirjoihin. Työprosessi oli pitkä ja välillä uuvuttava, niinkuin voi olettaakin ensimmäisestä näin laajasta ja pitkästä akateemisesta työstä. Parityöskentely sujui todella hyvin. Vaikka meillä molemmilla oli työtä tehdessä paljon isoja elämänmuutoksia, pystyimme tukemaan ja kannustamaan toisiamme eteenpäin niin työnteossa kuin yksityiselämässämmekin. Koemme, että työnjako oli toimiva ja että työtä tehtiin tasapuolisesti.

Kirjaston tietopalvelu oli erittäin tärkeä apu työssämme. Sopivan lähdekirjallisuuden etsiminen ja siihen tutustuminen tuntui toisinaan haasteelliselta, mutta sujui pääasiassa mutkattomasti. Toteutimme suurimman osan kirjoitustyöstä kesäaikana, jolloin kandintyöohjaajamme oli lomalla, joten emme voineet kysyä asioista, joista olimme epävarmoja. Jos jotakin olisimme voineet tehdä eri tavalla, olisimme ehkä kirjoittaneet tutkimuksen silloin, kun olisi ollut mahdollisuus saada ohjausta silloin kun tarvitsee.

Käytimme työssämme kaikkia löytämiämme ulkomaisia lähteitä, mutta yleensä ottaen ulkomaalaisia lähteitä olivat erittäin vaikeita löytää. Suomalaista tutkimusta aiheestamme ei löytynyt ollenkaan. Tutkimuksemme potentiaalinen heikkous on ulkomaisen lähdekirjallisuuden niukka osuus.

Itse tutkimusaineiston keruu onnistui oikein hyvin: monet kustantamot olivat erittäin kiinnostuneita lähettämään meille kopiot esiopetusmateriaaleistaan. Saimme kattavan otannan tällä hetkellä Suomessa käytössä olevista materiaaleista.

Työmme aihe pysyi koko työskentelyn ajan erittäin mielenkiintoisena ja ajatuksia herättävänä. Tutkimuksemme tulokset aiheuttivat meissä huolta. Osa tuloksista sai meidät kuitenkin uskomaan siihen, että tämä aihe kuohuttaa, mietityttää ja inspiroi monia kasvatusta ja opetusalan ammattilaisia - sekä esiopetuskirjojen kirjoittajia - valitsemaan ja tekemään toisin.

Myös ideoita ja ajatuksia jatkotutkimuksia koskien on herännyt tätä työtä tehdessämme. Tutkimusta voisi laajentaa esimerkiksi graduun tutkimalla samaa aihetta isommalla otannalla. Jatkotutkimusta voisi tehdä tutkimalla haastattelujen avulla esiopettajien omia perusteluita esiopetuskirjavalinnalleen. Erityisesti voisi keskittyä siihen, kuinka merkitykselliseksi esiopettajat kokevat kirjojen viestittämän sukupuolikuvan. Myös lasten omat käsitykset esiopetuskirjojen sukupuolikuvasta kiinnostavat. Olisi mielenkiintoista tehdä empiiristä tutkimusta näistä aiheista.

Työprosessi kasvatti meitä itsenäiseen työskentelyyn ja tiedonhankintaan sekä sen arviointiin. Kokemuksena työn tekeminen oli arvokas ja erittäin hyödyllinen kokemus. Olemme tyytyväisiä työmme lopputulokseen.

LÄHTEET

- Blumberg, R. L. 2007. Gender bias in textbooks: a hidden obstacle on the road to gender equality in education. Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2008, Education for all by 2015: will we make it?
- Broady, D. 1986. Piilo-opetussuunnitelma: Mihin koulussa opitaan? Tampere. Vastapaino.
- Butler, J 1990. Gender Trouble, feminism and the subversion of identity. Routledge, Chapman & Hall, Inc New York.
- Connell R.W. 1995. Masculinities Cambridge. Polity Press.
- DeWitt, A., Cready, C. & Seward, R. 2013. Role Portrayals in Twentieth Century Children's Picture Books: More Egalitarian or Ongoing Stereotyping? Sex Roles, Journal of research July 2013, Volume 69, Issue 1, pp 89-106.
- Heikkilä-Halttunen, P. 2013. Lasten kuvakirjojen pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin. Teoksessa Rastas, A. Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa. (toim.) Helsinki: SKS.
- Huuki, T. 2010. Koulupoikien statustyö väkivallan ja välittämisen valokiilassa. Oulu: Oulun yliopisto.
- Härkönen, Lappalainen S., Nummenmaa, Ylitapio-Mäntylä & Lehtonen 2011. Sukupuolinäkökulmia tutkimusperustaiseen opettajankoulutukseen. (toim.) Lehtonen J. Helsinki : Helsingin yliopisto.
- Jokinen, A. 2012. Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa Saresma T., Rossi L-M & Juvonen T. Käsikirja sukupuoleen. (toim.) Vastapaino. Tampere.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 1999. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen A., Juhila K. & Suoninen, E. (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (1993). Diskursiivinen maailma - teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset . Tampere: Vastapaino.
- Jääskeläinen L., Hautakorpi J., Onwen-Huma, H., Niittymäki H., Pirttijärvi P., Lempinen M., Kajander, V. 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere. http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf. 6.5. 2016.
- Karkulehto, S. 2006. Seksuaalisen ruumiin modernit teoriat. Teoksessa Kinnunen T., Puuronen A. Seksuaalinen ruumis, kulttuuritieteelliset lähestymistavat. (toim) Gaudeamus Kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd Tampere.

- Kekki L. 2006. Pervolapsen häpeä ja toivo. Teoksessa Kinnunen T., Puuronen A. Seksuaalinen ruumis, kulttuuritieteelliset lähestymistavat. (toim Gaudeamus Kirja / Oy Yliopistokustannus University Press Finland Ltd Tampere.
- Kinnunen M. 2001. Luokiteltu sukupuoli. Tampere Vastapaino, Tampereen yliopisto.
- Kiviniemi, K. 2007. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola J., Valli R., Eskola J., Heikkinen H. L. T., Ilmonen K. et al. Niikko A. Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. (toim.) Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kujala, T. & Syrjäläinen, E. 2010. Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa Suortamo M., Tainio L., Ikävalko E., Palmu T. & Tani S. (toim.) 2010. Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa. Juva. PS-Kustannus.
- Lahelma, E. 1992. Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa. Helsinki Yliopistopaino.
- Lahelma E. & Gordon T. 1999. Rajankäyntiä. Sukupuoli opetussuunnitelmassa ja koulun käytännöissä. Teoksessa Eroja ja yhtäläisyyksiä Sukupuoli pedagogisessa ajattelussa ja käytännössä. (toim.) Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitoksen julkaisuja.
- Lappalainen, S. 2006. Kansallisuus, etnisyys ja sukupuoli lasten välisissä suhteissa ja esiopetuksen käytännöissä. Helsinki : Helsingin yliopisto.
- Lunabba, H. 2015. Recognizing boys from a relational and emotional perspective. Teoksessa Hällgren, C., Dunkels E. & Frånberg G-M. Invisible Boy. The making of contemporary masculinities. Print & Media, Umeå University Umeå 2015, Sweden. https://invisibleboydotorg.files.wordpress.com/2015/03/invisible_boy_web.pdf Viitattu 23.9.2016.
- McCabe, J. 2011. Gender in twentieth-century children's books: Patterns of disparity in titles and central characters. Gender & Society. <http://gas.sagepub.com/content/25/2/197.full.pdf+html> Viitattu 4.5. 2016.
- Metsämuuronen, J., Luoma, P., Karjalainen, T. P., Reinikainen, K., Virtanen, J. & Sandelin-Benkö, S. 2011. Laadullisen tutkimuksen käsikirja (1. uudistettu laitos, e-kirja 1. p.). Helsinki: Methelp.
- Mäkelä A., Puustinen L. & Ruoho I. 2006. Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen. (toim.) Gaudeamus Kirja. Helsinki.
- Palmu, T. 1992. Nimetön Hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia. Teoksessa Sari Näre ja Jaana Lähteenmaa. Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa. (toim.)

- Palmu, T. 2003. Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia Helsinki: Yliopistopaino.
- Pennanen L. 2015. Lapsen toimijuuden tarkastelua visuaalisen aineiston avulla. Teoksessa Mustola, M., Kärjä, A.-V., Böök, M. L., & Mykkänen, J. Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa. (toim.) Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimuseura, julkaisuja 170, Tiede Unigrafia Helsinki.
- Pynnönen A. 2013. DISKURSSIANALYYSI: Tapa tutkia, tulkita ja olla kriittinen. Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu. Pl 35, 40014 Jyväskylän yliopisto.
- Rossi, L-M. 2010. Sukupuoli ja seksuaalisuus, eroista eroihin. Teoksessa Saresma T., Rossi L-M & Juvonen T. Käsikirja sukupuoleen. (toim.) Vastapaino. Tampere.
- Räsänen M. 2008. Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus. Taideteollinen korkeakoulu Gummerrus. Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Sosiaali ja terveysministeriön julkaisuja; Hallituksen tasa-arvo -ohjelma Yliopistopaino, Helsinki 2008.
http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72821/Hallituksen_tasa_arvo_ohjelma_2008_2011_fi.pdf?sequence=1 Viitattu 21.09.2016.
- Tainio, L. & Teräs, T. 2010. Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Opetushallitus.
- Teräs, T. 2012. Kasvattajan puhe sukupuolittavana käytäntönä. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä O. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille PS-kustannus. Jyväskylä.
- Värtö, P. 2000. "Mies vastaa tekosistaan ... siinä missä naisenkin" : maskuliinisuuksien rakentaminen päiväkodissa. Kuopio : Kuopion yliopisto, sosiaalitieteiden laitos, 2000.
- Ylitapio-Mäntylä, O. 2012. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. Villit ja kiltit. Tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. (toim.) PS-kustannus. Jyväskylä.
- Esiopetus suunnitelman perusteet 2014 Opetushallitus.
http://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetus suunnitelman_perusteet_2014.pdf Viitattu 21.5.2016.
- Yhdenvertaisuuslaki. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>. Viitattu 23.6.2016.
- Laki perusopetuslain muuttamisesta. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141040>. Viitattu 23.9.2016.
- TASA-ARVO JA SUKUPUOLI OPPIMATERIAALEISSA.
http://www.oph.fi/download/130443_Tasa-arvo_ja_sukupuoli_oppimateriaaleissa.pdf. Viitattu 12.9.2016.

Hallituksen

tasa-arvo-ohjelma

2016-2019.

<http://stm.fi/documents/1271139/1979378/Hallituksen+tasa-arvo-ohjelma+2016->

[2019_taittamaton.pdf/255dbd49-41c4-41fc-a479-4b023c657a8b](http://stm.fi/documents/1271139/1979378/Hallituksen+tasa-arvo-ohjelma+2016-2019_taittamaton.pdf/255dbd49-41c4-41fc-a479-4b023c657a8b). Viitattu 12.9.2016.